

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРАЇНОЗНАВСТВА ТА ТУРИЗМУ

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ РЕСУРСІВ ДОБИ КОЗАЧЧИНИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

за спеціальністю 242 Туризм
галузь знань: 34 Сфера обслуговування
на здобуття освітнього ступеня: Магістра
за освітньо-науковою програмою: Туризм

Магістерська робота
Студента денного відділення
Бондаренка Максима
Олександровича

Науковий керівник
к. геогр. н, доц.
Шпарага Тетяна Іліодорівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО - МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	6
1.1. Поняття віртуальної екскурсії та способи її створення.....	6
1.2. Сутність суспільно-історичних ресурсів та їх використання в туризмі.....	17
1.3. Методика дослідження використання інтернет технологій для залучення суспільно-історичних ресурсів у туристичну діяльність.....	20
РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ДОБИ КОЗАЧЧИНИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	25
2.1. Історія розвитку козацтва в Україні та Черкаській області.....	25
2.2. Архітектурно – історичні пам’ятки доби козащини.....	36
2.3. Біосоціальні пам’ятки доби козащини.....	39
2.4. Подієві пам’ятки доби козащини	43
РОЗДІЛ 3. ЗАЛУЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ РЕСУРСІВ ДО ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	46
3.1. Сучасний стан використання туристичних ресурсів доби козащини у Черкаській області.....	46
3.2. Зарубіжний досвід створення віртуальних екскурсій із залученням суспільно-історичних туристичних ресурсів.....	52
3.3. Розробка віртуальної екскурсії «Місцями козацької сили Черкаської області».....	55
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність. Туризм є одним з перспективних напрямків розвитку Черкащини. Завдяки своєму історико-культурному потенціалу регіон може конкурувати з найпопулярнішими туристичними областями України. Однак цей потенціал потрібно розвивати та популяризувати, щоб туристична галузь Черкаської області вийшла на якісно новий рівень розвитку. Питання створення повноцінного туристичного продукту, розробки та просування вже відомих та нових туристичних маршрутів, проектів та брендів залишаються актуальними для регіону. Це потребує комплексного підходу, швидкого реагування на запити та потреби туристичного ринку, а також нових підходів, спрямованих на розвиток цієї галузі.

Суспільно-історичні ресурси регіону дозволяють реалізовувати широкий спектр туристичних продуктів - від традиційних до інноваційних, від економ-класу до VIP-відпочинку. З метою створення якісно нового туристичного продукту належить істотно розширити існуючу мережу туристичних маршрутів. Працівниками галузі постійно висуваються цікаві туристичні ідеї, розробляються нові проекти та маршрути для розвитку туризму на Черкащині. Однак, ряд важливих пам'яток доби козаччини, якими славиться область, через утруднену доступність досі залишаються поза їх увагою. Як наслідок, представлені туристичні маршрути не повністю розкривають основної тематики козацтва. Проблему залучення таких пам'яток до туристичної діяльності дозволяє вирішити використання інтернет технологій, що набули останнім часом у сфері туризму значного поштрення..

Проблемі вивчення туристичних ресурсів присвячені праці багатьох вчених - істориків, географів, туризмологів. В Україні найбільш глибоко даною проблематикою займається О.О. Бейдик, якому належать ґрунтовні наукові роботи, у тому числі монографія "Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування".

Помітний внесок у розробці ресурсної тематики у туризмі належить О.О. Любіцевій. Аналізу та характеристиці туристичних ресурсів світу, країн, України та її окремих регіонів присвячені праці В. І. Кравченко, М.П. Крачила, Н.О. Мальської, В.Ф. Новикової, В.І. Сірик, І. М. Стафійчука, Н.В. Філоненко і багатьох інших вчених із різних вузів і наукових установ. Залучення інтернет технологій у туристичну діяльність ще не набуло достатнього висвітлення в літературі, що і зумовило вибір теми магістерського дослідження.

Об'єктом дослідження роботи є використання туристичних ресурсів доби козаччини Черкаської області в туризмі.

Предметом дослідження - використання інтернет технологій для залучення ресурсів доби козаччини Черкаської області в туристичну діяльність.

Головною **метою** дослідження є розробка нового туристичного продукту, а саме віртуальної екскурсії на базі туристичних ресурсів доби козаччини Черкаської області. Відповідно до зазначеної мети були поставлені наступні **завдання**:

- вивчити теоретичні аспекти створення віртуальної екскурсії;
- проаналізувати історію розвитку козацтва в Україні та дослідити наявні ресурси доби козаччини Черкаської області;
- охарактеризувати окремі групи туристичних ресурсів доби козаччини Черкащини;
- проаналізувати ступінь залучення пам'яток доби козаччини в Черкаській області до існуючих туристичних маршрутів;
- вивчити міжнародний досвід використання віртуальних екскурсій в туристичній діяльності;
- розробити новий туристичний продукт із залученням пам'яток доби козаччини Черкаської області.

При написанні роботи були використані такі методи дослідження: літературний, наукової систематизації, індукції, аналізу і синтезу,

історичної періодизації, порівняння та аналогії, графічний та картографічний.

Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО - МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття віртуальної екскурсії та способи її створення

Пандемія коронавірусу та її наслідки глибоко змінили процес глобалізації, який зайняв би роки, можливо, й десятиліття. За спостереженнями експертів, людство майже повністю перенесло своє життя в Інтернет і багато туристичних компаній, а також індивідуальні користувачі почали активно співпрацювати з його допомогою на міжнародній арені. В результаті національні кордони держав поступово «втрачають своє значення». Віртуальні зустрічі та екскурсії замінюють поїздки та подорожі.

Віртуальна екскурсія - інтерактивний метод презентації, що складається з декількох віртуальних панорам, які дозволяють користувачеві буквально переміщатися на певній території та відчувати ефект присутності. Віртуальні екскурсії створюються за допомогою інтерактивних панорам.

Інтерактивні панорами - це серія зображень, які робляться одні за одною на ширококутний об'єктив і з'єднуються між собою. Вони більш інформативні, ніж статичні фотографії, залишають віртуального гостя під ілюзією перебування всередині. Ви можете легко вбудувати готову віртуальну панораму на свій веб-сайт або встановити її на будь-якому веб-сервері та записати на презентаційний компакт-диск. Панорами можуть бути сферичними або циліндричними.

Сферичні панорами охоплюють 360 градусів по горизонталі та 180 градусів по вертикалі. Вони дозволяють побачити весь доступний простір, якщо замкнути фотографію у сферу і відтворити повне тривимірне зображення (рис. 1.1; рис. 1.2). Сферична панорама є найбільш реалістичною для відтворення реальності.

Схема сферичної панорами 360X360

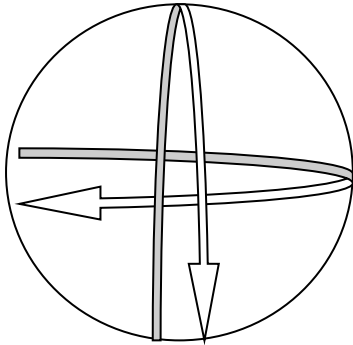

Рис.1.1. Схема сферичної панорами [авторська розробка]

Рис. 1.2. Сферична панорама

Циліндричні панорами також мають 360-градусне горизонтальне покриття, але менше 180-ти градусів по вертикалі. Такі панорами зазвичай використовуються, коли немає потреби показувати верх і низ зображень. Вони дозволяють переглянути весь доступний простір. Користувач може обертатись на 360 градусів, але не може дивитись вгору чи вниз. Ця панорама склеєна в кільце і утворює єдиний циліндр (рис. 1.3; рис.1.4).

Схема циліндричної панорами 360X180

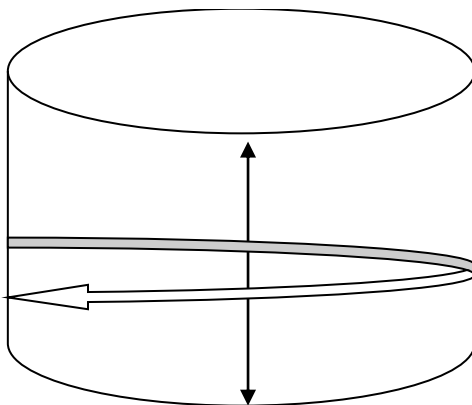

Рис. 1.3.Схема циліндричної панорами [авторська розробка]

Рис.1.4. Циліндрична панорама.

У віртуальній екскурсії, турист може орієнтуватися за допомогою спеціальних переходів та завдяки навігатору. Перехід - це спеціальна технологія, за допомогою якої можна поєднати кілька віртуальних панорам у віртуальні екскурсії. Завдяки таким переходам у користувача створюється враження, що він переходить з однієї кімнати в іншу, як насправді.

Плавні переходи підтримують відчуття присутності та реального перегляду. За допомогою цієї технології є можливість створювати цікаві віртуальні екскурсії по готелях, музеях, виставках і тому подібне, де потрібна цілісність сприйняття безлічі панорам.

Навігатор - це карта, яка показує центри віртуальних панорам та напрямок перегляду користувачами. Користувач може легко визначити, де він знаходиться і куди йти, вибрати маршрут, за яким здійснити віртуальну прогулянку.

Наявність навігатора додає цілісності сприйняття віртуального туру і дає можливість побачити не тільки об'єкт, а також план-схему. Крім того, екскурсант не заблукає за допомогою навігатора.

Activezone - спеціальні області у віртуальних панорамах, що представляють собою посилання, на подальші дії. Такі як: розгортання карти під потрібним кутом, відкриття нового вікна з детальним описом об'єкта, наближення або віддалення.

Технологія «active zone» дозволяє виділити окремі деталі панорами. Це можуть бути цікаві об'єкти в музеях, певна архітектура, окремий

інтер'єр, а також будь-яка інформація, на яку вам потрібно звернути увагу. Сфери застосування великих та різноманітних віртуальних турів: готелі, ресторани та загалом туристичний бізнес. За допомогою віртуальних турів можливе залучення нових клієнтів, підтримка зацікавленості у постійних. Вони значно заощаджують час і демонструють замовнику фактичні переваги та властивості характеристики продукту у віртуальному. Виходячи з наведеної вище інформації, ви можете визначити такі функції віртуальних екскурсій (рис. 1.5):

Рис.1.5. Функції віртуальних екскурсій [авторська розробка]

Функція візуалізації полягає у наданні оптичного зображення для відтворення віртуальної картинки. Важливою частиною віртуальної екскурсії є розваги, яка створює сприятливу атмосферу через ігрову складову. Кожна екскурсія повинна давати можливість вивчення культурної, історичної та наукової інформації про об'єкти, а це прояв пізнавальної функції. Іміджева функція віртуальної екскурсії створює позитивний образ туристичного ресурсу, адже це презентація з додатковими цінностями туристичних ресурсів. Кожна дестинація потребує хороший спосіб просування та маркетинг для формування попиту, а саме віртуальна візуалізація є комфортним та сучасним

рекламним матеріалом у поєднанні з інформаційна функцією, що надає повну інформацію про властивості та характеристики об'єкта. Збутова функція віртуально туризму проявляється як інноваційний засіб стимулювання збуту та створення попиту та виражається в мотивації споживачів до вибору того чи іншого продукту[1].

Створення віртуальних турів пропонує ряд переваг:

- з часом не потрібні додаткові вкладки, як наприклад: реклама в газетах, телебаченні.
- швидкий та зрозумілий спосіб показати переваги їхніх послуг;
- виділятися серед конкурентів;
- віртуальний тур, опублікований в інтернеті, працює 24 години на добу, 7 днів на тиждень, цілий рік і його можна переглянути в будь-якій точці світу.

Віртуальна екскурсія - це насамперед презентація товару чи послуги доступним та наочним способом. За кілька хвилин віртуальна екскурсія забезпечує обсяг інформації, який можна порівняти з обсягом інформації після фізичного відвідування закладу.

Створення віртуальних турів вимагає багато часу (рис. 1.6). Його можна розбити на шість фаз: пошук ідеї, фотографування об'єктів, обробка отриманих матеріалів, складання віртуального туру, створення навігатора та просування продукту на ринок.

Рис.1.6. Процес створення віртуальної екскурсії [авторська розробка].

Спочатку потрібно сформулювати головну мету та цілі, які слід досягти. Наступним кроком є пошук інформації та її розгляд. Другий етап створення віртуальних турів - зйомка об'єкта. Процес трудомісткий і дуже відповідальний, якість панорами залежить від результатів зйомки. Професійний фотограф виїжджає на локацію, робота якого займає кілька годин - залежно від погодних умов, площі об'єкта, внутрішнього освітлення та інших факторів. Також потрібно врахувати масу нюансів, таких як, правильний кут, відстань до предметів та між ними.

Обладнання, що використовується для зйомки панорам, має прямий вплив на кінцевий результат. Роблячи віртуальну сферичну панораму, краще використовувати штатив та спеціальну головку для панорами. Не менш важливу роль відіграє ширококутний об'єктив або об'єктив «риб'яче око» - об'єктив з дуже широким кутом огляду. Також зручно використовувати квадрокоптери для зйомки об'єктів на вулиці, адже вони мають готовий функціонал для зйомки панорам та можуть підійматися на потрібну висоту.

Кількість фотографій, необхідних для створення повної сферичної панорами, залежить від фокусної відстані об'єктива, фізичного розміру матриці камери та відсоток перекриття сусідніх зображень. Таким чином, кілька фотографій утворюють одне зображення.

Наступним кроком є обробка цифрових фотографій, які були зроблені на певних локаціях. Завдання цього процесу полягає у вирівнюванні фотографій відповідно до рівня освітленості, насиченості кольорів та контрасту. Створити фотографії з розширеною кольоровою гамою (HDR), а потім створення остаточних фотографій, які потрібно з'єднати. З розвитком цифрових технологій з'явилися нові способи обробки зображень. Те, що раніше було неможливо в аналоговій фотографії, тепер стало реальністю завдяки сучасним технологіям та комп'ютерним програмам, таким як «Photoshop», «CoralDraw» та «CorelPainShop».

Четверта фаза являє собою остаточну збірку віртуального туру і складається з двох послідовних фаз - склеювання картинок та редагування панорами. З появою інструментів цифрової обробки фотографій стало можливим дуже точно склеювати панорами з оригінальних кадрів як горизонтально, так і вертикально. Цей процес не займає багато часу, професійні програми шиють панорами одним натисканням кнопки. Сучасні технології дозволяють ретушувати шви панорам, створюючи ілюзію єдиної кімнати.

Якщо зробити 2-3 серії знімків один за одним, кожен з яких охоплює 360 градусів під різними кутами камери до горизонту, ви вже можете зробити панораму із сукупності цих знімків із повним кутом огляду як вертикально, так і горизонтально. Кінцевий результат - розмах сферичної панорами.

При встановленні віртуальних панорам використовуються два методи: сферична та кубічна проекція. Сферична проекція - проекція площини на поверхню кулі (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Сферична проекція віртуальних панорам.

Кубічна проекція - проекція площини на поверхню куба на його 6 граней(рис. 1.8; рис. 1.9). За допомогою спеціальних програм сторони куба або рівностороння проекція перетворюються у бажаний формат сферичної 3D-панорами.

Схема тривимірної проекції об'єкта

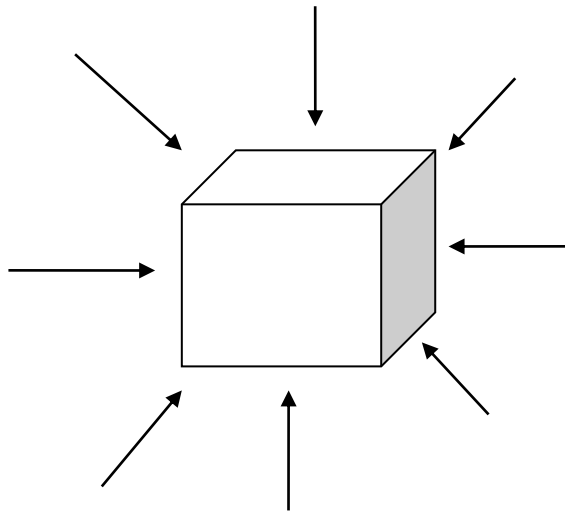

Рис. 1.8. Схема тривимірної проекції об'єкта.

Рис.1.9. Кубічна проекція віртуальних панорам.

В кінці віртуального туру здійснюються плавні переходи між панорамами. На зображення позначають активні області для переходів або для відображення додаткової інформації про об'єкти. Є можливість створити плани поверхів, а також навігатор, за допомогою якого ви можете визначити місце розташування.

Завершальний етап створення віртуальної екскурсії, як і будь-якого товару, пов'язаний з рекламою на ринку. Підприємства не можуть ефективно функціонувати в ринкових умовах без вивчення попиту та реклами товарів. Це означає низку заходів для спілкування з цільовою аудиторією, заохочення їх до відвідування та стимулювання збуту продуктів на ринку. Просування товару можна звести до п'яти основних фаз: вивчення попиту та пропозиції на ринку, вибір маркетингової

стратегії, вибір рекламних засобів, позиціонування товару та його запуск. Важливими функціями реклами є створення іміджу престижу та інновацій, розповсюдження інформації про товар та його параметри, формування популярності продукту[7].

Технологія візуалізації віртуальних панорам є одним з основних етапів створення віртуальних турів. Вибір технології відтворення залежить від якості дисплея, швидкості та плавного обертання, простої навігації у сфері та віртуального туру. Все це впливає на емоційне та інформативне сприйняття образу. На даний час існують різні технології візуалізації сферичних панорам. Найбільш популярними є «AppleQuicktime» і «Java», «AdobeFlash», «PhoscodeDevalVR».

«AdobeFlash» - це інструмент для створення векторної графіки, анімації, відтворення та передачі відеоінформації в Інтернеті. Останні версії AdobeFlashPlayer та плагіни для різних веб-браузерів пропонують можливість відображення сферичних панорам. Головна перевага - висока сумісність з усіма операційними системами та браузерами. У більшості випадків максимальна зручність та інформативність досягається при перегляді панорам у повноекранному режимі. З огляду на це, є певні труднощі у пошуку компромісу між якістю та розміром зображення Flash. Зі збільшенням якості зображення збільшується і розмір, а отже і час завантаження. Технологія Flash рекомендується для невеликих панорам, коли вам не потрібне високоякісне повноекранне відтворення та необхідна максимальна сумісність з різними платформами та операційними системами.

Технологія «PhoscodeDevalVR» була спеціально розроблена компанією «Phoscode» для відтворення панорам та їх зв'язку між собою та наповнена різними інтерактивними елементами. Оскільки ця технологія спеціалізована, вона змогла використовувати найсучасніші функції сучасних відеокарт для швидкого, якісного відображення панорам. «DevalVR» може використовувати можливості сучасних комп'ютерів

економічно та ефективно. Тому якість панорами та швидкість навігації вищі, ніж у «AdobeFlash». За допомогою «DevalVR» ви можете відтворювати зображення набагато детальніше, не впливаючи на швидкість панорами. Наприклад, при обертанні панорами ви можете легко відображати панорами з роздільною здатністю 16000 x 8000 пікселів і швидкістю малювання від 50 до 80 кадрів в секунду.

Розробником «AppleQuicktime» є компанія «Apple», яка однією з перших освоїла технологію візуалізації сферичних панорам. Вона розробила стандарт панорамних зображень «QuickTimeVR». Цей стандарт популярний і сьогодні. Він уже використовується майже у всіх сторонніх технологіях. Ви можете використовувати їх для відтворення цих стандартних панорам. Якість і швидкість відтворення «Quicktime» можна порівняти з «AdobeFlash», але він поступається «DevalVR».

Останній із найпоширеніших способів відтворення панорам заснований на мові програмування «Java». Головною перевагою цієї технології є висока сумісність з усіма операційними системами. До виходу останніх версій «AdobeFlash», «Java» була основним інструментом для рендерингу панорамних зображень. В даний час Java втратила свою позицію на користь AdobeFlash. Недоліком є те, що деякі браузері повинні встановити плагін Java, щоб використовувати цю технологію, яка останнім часом не користується попитом[5].

Створюючи віртуальний тур, потрібно мати на увазі, що віртуальний туризм має ряд специфічних характеристик і сильно відрізняється від традиційних форм подорожей.

Програма маршруту інтерактивна, а сам маршрут чітко визначений. Користувачі не можуть відхилитися від курсу і обмежуються певним маршрутом. Крім того, сприйняття аудиторії буде обмеженим. Якщо турист сприймає інформацію про реальну поїздку за допомогою всіх органів чуття: зору, слуху, дотику, нюху, смаку, обсяг інформації у віртуальному турі дещо обмежений.

Рис. 1.10. Позитивні та негативні сторони віртуальної екскурсії [авторська розробка]

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що віртуальна екскурсія повинна бути побудована таким чином, щоб вона найбільш повно і глибоко відображала сутність об'єкта, відтворюючи реальність та атмосферу, що оточує об'єкт.

Крім того, сприйняття віртуальних екскурсій обмежене якістю обладнання, яке їх відтворює. Малюнок повинен бути чітким і яскравим. Краще використовувати рідкокристалічні монітори з високою роздільною здатністю.

Крім того, кількість відволікаючих факторів у віртуальному турі має бути мінімізовано. Вбудовані логотипи та інші атрибути корпоративних компаній повинні бути непомітними, звуковий супровід повинен бути помірним, а надана інформація повинна бути цікавою та незахарашеною.

Підсумовуючи інформацію про функції віртуального екскурсії та способи їх створення, можна зазначити, що це сучасний та інноваційний засіб поширення, популяризації та збільшення попиту для того чи іншого туристичного ресурсу.

1.2. Сутність суспільно-історичних туристичних ресурсів та їх використання в туризмі

Важливе значення при виборі теми та об'єктів для створення віртуальних екскурсій є дослідження туристичних ресурсів для створення віртуальної екскурсії. Для певного тлумачення потрібно вивчити та проаналізувати певні види туристичних ресурсів.

Поняття «туристичні ресурси» є історичним, поступово під впливом процесу соціологізації географічних уявлень воно змінювалося. Підтримуючи О. Бейдика, можна стверджувати, що незважаючи на різні тлумачення поняття "рекреаційно-туристичні ресурси" (РТР), кожен автор наголошує на їх природному, культурно-історичному, соціокультурному та антропогенному складникові [8].

Суспільно-історичні РТР - об'єкти та явища антропогенного (соціально-економічного, суспільно-історичного) походження, залучені в сферу рекреації та туризму. Рис 1.11. [дод. Б]

До складу суспільно – історичних РТР входять архітектурно-історичні, біосоціальні, подієві РТР, які є складовою континуального ресурсно-рекреаційного поля України. Кожна із цих складових має свою специфіку, свій ексклюзивний пізнавальний потенціал, свою методику дослідження.

Зазначимо, що до суспільно-історичних РТР за його класифікацією належать архітектурно-історичні пам'ятки (громадської, промислової, культурної (сакральної), військової архітектури), архітектурні монументи та скульптурні пам'ятки, пам'ятки садово-паркового мистецтва, біосоціальні пам'ятки, що фіксують життєві цикли та знакові події

видатних людей (народження, перебування, діяльність, загибель, смерть, поховання (перепоховання), пам'ятки подій (політичних, культурних, екологічних (стихійних), військових, економічних, конфесійних). [дод. Б] Суспільно-історичні РТР мають дуже важливе значення для формування світогляду, а серед них і туристичних потреб населення. У розвинутих країнах світу це значний туристичний ресурс, який активно використовують для отримання прибутку. Більшість суспільно-історичних РТР України перебувають на державному обліку (їх кадастр постійно оновлюється), особливо цінні РТР занесені до Державного реєстру національного надбання, окремо в цьому реєстрі виділяють РТР, які мають державне значення. Крім того, суспільно-історичні РТР, які належать до об'єктів і пам'яток світового значення, занесені до списку ЮНЕСКО.

Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси – об'єкти та явища антропогенного (соціально-економічного, суспільно-історичного) походження, залучені в сферу рекреації та туризму.

Суспільно-історичні ресурси включають історичні, археологічні, архітектурні пам'ятники, предмети матеріальної культури (знаряддя праці, предмети побуту, виробу народних промислів, одяг, національну кухню); елементи духовної культури (образотворче мистецтво, фольклор, народні традиції, вірування й т. ін.); твору монументального мистецтва; етнографічні особливості території. До цієї групи ресурсів відносяться також музеї, виставки, театри й т.д. Статус суспільно-історичних ресурсів та їх життєздатність суттєво залежать від соціально-політичної ситуації, ці ресурси чутливі до туристсько-рекреаційної політики держави. До складу суспільно-історичних ресурсів входять архітектурно-історичні, біосоціальні, подієві ресурси, які є складовою континуального ресурсно-рекреаційного поля України. Кожна із цих складових має свою специфіку, свій ексклюзивний пізнавальний потенціал, свою методику дослідження.

Архітектурні споруди, як об'єкти споглядання, переходять до рангу туристичних ресурсів у разі їх унікальності та культурної значимості.

Головну роль при цьому відіграє обсяг детальної інформації, сконцентрованої в об'єкті, його естетична і науково-пізнавальна цінність. Важливим моментом також є рівень подієвості, який дозволяє залучати кілька історико-культурних пластів і перетворювати архітектурні комплекси на вузлові пункти при організації екскурсій та інших видів рекреаційної і туристичної діяльності. За функціональним призначенням архітектурні споруди, нині залучені до рекреаційно-туристичної діяльності, поділяються на громадські, сакральні, або культові, фортифікаційні, технічні. Вони є основою для організації спеціальних турів, присвячених ознайомленню із окремими сторонами матеріальної культури територіальних громад і цивілізаційних масивів. На практиці архітектурні споруди із високим рівнем атрактивності досить часто мають подвійне використання. У них розміщуються музеї, готелі, ресторани тощо. У багатьох випадках архітектурні атракції використовуються за прямим призначенням, особливо це стосується сакральних споруд.

Рис 1.11. Види туризму, в яких можуть бути використані суспільно – історичні туристичні ресурси [авторська розробка]

Археологічні ресурси відносно зрідка стають визначальним чинником формування туристичних комплексів чи спеціалізованих рекреаційних систем. Але знахідки археологів, зібрані в одному місці, формують музейні експозиції і стають привабливими для сотень тисяч туристів. Таку ж притягальну силу мають і місця, де були зроблені унікальні археологічні відкриття, які проливають світло на історію людства та цивілізацій, здатні викликати в людини певні почуття та переживання.

Літературно-мистецькі, героїко-виховні і науково-пізнавальні туристичні ресурси дуже часто пов'язані з іменами людей, які лишили слід в історії людства, чи знаковими подіями, що супроводжували розвиток культури й історії. Вони опосередковано впливають на формування і потужність туристичних потоків. Їх виділенню в окремі групи сприяє історичний підхід і культурна значимість.

Перераховані види ресурсів стимулюють створення музеїв, тематичних парків, маршрутів, стають підґрунтям для виділення музейних місцевостей і комплексів, історико-культурних заповідників (як в Україні) або національних історичних парків і можуть бути використані в різних видах туризму (рис. 1.11) [9].

Проаналізувавши класифікацію туристичних ресурсів, можна визначити, що перераховані види ресурсів мають різноманітний спектр ресурсів для їх використання в інноваційних різновидах туризму.

1.3. Методика дослідження використання інтернет технологій для залучення суспільно-історичних ресурсів у туристичну діяльність

Для дослідження теми була розроблена спеціальна методика дослідження. Це сукупність методів, прийомів, які будуть застосовані на трьох взаємопов'язаних етапах дослідження. Метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань.

Відповідно до етапу дослідження та завдань, поставлених на кожному з них, належить використати різні методи, як загальнонаукові, так і конкретно-наукові.

Таблиця 1.1.

Методика дослідження

Етап наукового дослідження	Завдання	Методи
Підготовчий етап	<ul style="list-style-type: none"> - обрання теми дипломної роботи; - підбір відповідних літературних джерел, аналіз джерельної бази; - визначення ступеня вивченості, перспективності теми; - визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження. 	<ul style="list-style-type: none"> - літературний; - метод аналізу;
Перший етап	<ul style="list-style-type: none"> - вивчення поняття віртуальної екскурсії та способів їх створення; - класифікація та систематизація суспільно-історичних туристичних ресурсів для створення віртуальної екскурсії. 	<ul style="list-style-type: none"> - літературний; - індукції; - аналізу; - порівняння; - графічний
Другий етап	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз історії розвитку козацтва в Україні та Черкаській області; - характеристика різних видів туристичних ресурсів доби козащини Черкаської області; - дослідження суспільно-історичних туристичних ресурсів за їх видами. 	<ul style="list-style-type: none"> - наукової систематизації; - аналізу; - історичної періодизації.
Третій етап	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз сучасного стану залученості суспільно-історичних туристичних ресурсів доби козащини в Черкаській області для потреб туризму; - огляд зарубіжного досвіду використання інтернет технологій до туристичної сфери; - розробка віртуальної екскурсії «Місцями козацької сили 	<ul style="list-style-type: none"> - Аналізу і синтезу; - порівняння та аналогії; - систематизації; - картографічний.

	Черкаської області»; - формулювання основних висновків до роботи.	
--	--	--

Підготовчий етап дослідження передбачає вибір теми дипломної роботи, її осмислення й обґрунтування; визначення основних завдань та провідної ідеї; визначення її перспективності, ступінь вивченості. Згідно з обраною темою, слід відібрати відповідні літературні джерела, офіційні документи. На цьому етапі буде використано літературний метод дослідження. Суттєве значення має метод аналізу джерельної бази, оскільки для повноцінного та всебічного висвітлення матеріалу необхідно ознайомитися зі значною кількістю наукових статей, доповідей, аналітичних оглядів та інших видів джерел.

На першому етапі дослідження основними завданнями виступають: вивчення поняття віртуальної екскурсії та способів їх створення, класифікація та систематизація суспільно-історичних туристичних ресурсів для створення віртуальної екскурсії. На цьому етапі дослідження будуть використані наступні загальнонаукові методи.

Літературний метод – являє собою відбір та аналіз літературних джерел, що тією чи іншою мірою стосуються тематики віртуального туризму.

Метод аналізу – метод, що передбачає вивчення об’єкта дослідження за допомогою умовного поділу його на складові елементи – розділи та підрозділи. Кожна із виділених частин аналізується окремо у межах єдиного цілого. Віртуальна екскурсія буде вивчена за рядом характеристик: поняття, способи створення, особливості віртуальної екскурсії, аналізуючи кожен з них окремо.

Метод порівняння використовується для встановлення подібності або відмінності різних видів туристичних ресурсів за певними ознаками.

На другому етапі дослідження відбувається аналіз історії розвитку козацтва в Україні та Черкаській області з метою виявлення ресурсів що

можуть бути використані в туристичній діяльності. Використовується метод історичної періодизації, адже потрібно періодизувати історичні події за різними періодами існування доби козаччини.

Метод наукової систематизації буде використаний для упорядкування суспільно-історичних ресурсів доби козацтва в Черкаській області з метою використання в туристичній діяльності.

На заключному, третьому етапі дослідження відбувається аналіз сучасного стану залученості суспільно-історичних туристичних ресурсів доби козаччини в Черкаській області для потреб туризму, при цьому вивчаються актуальні проблеми залученості та визначається ступінь залученості ресурсів до туристичної сфери. Метод порівняння та аналогії використовується при огляді зарубіжного досвіду у використанні інтернет технологій до туристичної сфери. Можна дійти висновку про можливість впровадження в Україні подібних практик і їх успішне функціонування тут. Основним завданням виступає розробка пропозицій щодо залучення суспільно історичних туристичних ресурсів доби козаччини Черкаської області до сфери туризму, а саме, розробити віртуальну екскурсію з охопленням основних та незалучених об'єктів доби козаччини на території Черкаської області, означити види об'єктів, які будуть використовуватися у віртуальній екскурсії та описати їх.

Для цього варто використати такий загальнонауковий метод дослідження як метод індукції. Він полягає у вивченні сукупності ресурсів доби козаччини в Черкаській області для наступної розробки власного туристичного продукту – віртуальної екскурсії. Серед конкретно-наукових методів дослідження слід використати картографічний метод (застосування карт для наукового й практичного пізнання зображених на них явищ). Цим методом ми скористаємось при створенні картосхеми «Віртуальна екскурсія місцями козацької сили Черкаської області».

Метод синтезу – метод вивчення об'єкта, тобто використання суспільно-історичних туристичних ресурсів Черкаської області, у його

цілісності, єдиному і взаємному зв'язку його частин. Синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмета, розчленованого у процесі аналізу, встановити їх зв'язок та пізнати предмет як єдине ціле.

Важливим є і метод узагальнення, оскільки саме він буде головним під час написання висновків та рекомендацій для використання суспільно-історичних ресурсів Черкаської області у сфері туризму.

Запропонована методика дозволяє комплексно дослідити обрану тему.

РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ДОБИ КОЗАЧЧИНИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Історія розвитку козацтва в Україні та Черкаській області

Ще за часів Київської Русі було побудовано ряд укріплень для стримування кочівників на південь від Києва, але вони були зруйновані татаро-монголами. Під час правління великих литовських князів південні кордони знову поширювались до берегів Чорного моря. Однак після створення Кримського ханства татари завоювали північне Причорномор'я. Вони стали джерелом найбільшої небезпеки для українського народу. Татари руйнували міста, вбивали старих, а молодь захоплювали і продавали в рабство. Східна Україна виявилася обезлюдненою. Київ став прикордонним містом, і населення на південь від нього майже не було.

З приєднанням України до Польщі райони на південь від Києва швидко знову почали оселятися українцями. Та вже в серединіXVI століття, межі територій, заселених українцями, проходили уздовж північної межі степу і включали міста Кам'янець, Бар, Вінницю, Білу Церкву, Черкаси, Канів та Київ. На південь від цієї лінії знаходилася земля під назвою Дике поле[12].

У зв'язку з подальшим поневоленням та посиленням національно-релігійного гніту багато селян почали тікати до степів Дикого Поля, незважаючи на татарську небезпеку, де сила польських господарів була недостатньою. Найчастіше втікали селяни - жителі східної Галичини, Волині, західного Поділля, північних районів Київської області, а також громадяни, позбавлені священницького звання, збіднілі дворяни. Переїжджали переважно українці, а також поляки, молдавани, росіяни та білоруси. По-перше, люди влітку втікали в степи, де могли вільно обробляти землю, рибалити, вирощувати бджіл та полювати. Вони збирались у групи і обрали отамана. Щоб запобігти нападам татар, ці люди часто самі нападали на них, а іноді грабували купців. На зиму вони

поверталися додому під охорону замків і віддавали данину королівським старостам. Цих людей називали козаками.

Термін «козак» вперше згадується в оригіналі Монгольської хроніки в 1240 р. І перекладається з турецької як «самотній», «схильний до грабежу та завоювань». Цей термін відомий у Криму з 14 століття. У найширшому розумінні «козак» - це вільна, незалежна людина, яка прагне військових пригод.

Перша згадка про козаків походить з 1489 року. Це пов'язано з походом сина польського короля Яна Ольбрахта проти татар. Як зазначив польський літописець М. Бельський, завдяки керівникам місцевих козаків у Подільському степу польська армія успішно просувалася на південь. Поступово козаки почали селитися в степу, на постійне проживання в середині XVI століття. У родючих південноукраїнських степах виникли козацькі села. Козаки займалися землеробством, скотарством, рибальством, бджільництвом, мисливством, ремеслами та торгівлею. Козацькі поселення були багатшими за села кріпаків, бо, з одного боку, козаки були вільними людьми, а з іншого - мали майно, яке перевищувало земельну власність багатьох дворян на заході. Почала формуватися козацька система. Козаки об'єднувалися у громади. Найважливіші питання вирішували ради. У цих радах обирались отамани, осавули та судді. Козаки мали однакове право користуватися землею, полювати, ловити рибу. Життя козаків на Наддніпрянщині було важким і дуже небезпечним. Навіть коли вони працювали на селі, їм доводилося постійно носити зброю, щоб захиститися від турків і татар. З роками козаки вдосконалювали свої військові навички та організацію, виготовляли чудову зброю та порох. Озброєні козаки почали не лише захищатися від набігів у Криму, а й нападати на татарських улусів[13].

Історію українського козацтва можна поділити на кілька періодів: 1) 1489-1591 рр. - становлення козацтва та його формування; 2) 1591-1647 рр. - час посилення військово-політичної ролі козаків та перетворення їх на

окрему соціальну державу, центр національно-визвольного руху; 3) 1648-1664 рр. - участь у національній революції та визвольній війні української раси, в якій козаки були стрижнем руху, що виконував функції державотворення; 4) 1664-1709 рр. - боротьба за збереження незалежності шляхом спілкування з Москвою, Кримським ханством, Туреччиною; 5) 1709-1734 рр. - період існування козацтва за межами України; 6) 1734-1775 рр. - відновлення Січі, боротьба за її збереження та остаточне розчинення російським царизмом. 7) Гайдамацький рух (1708-1772рр.) - це національно-визвольний та соціально-політичний рух проти пригноблення правобережного населення в Україні. 8) Холодноярська республіка (1919–1922) - самопроголошене державне утворення в країнах Української Народної Республіки (УНР) в Чигиринському районі Київської губернії (сьогодні Чигиринський район, Черкаська область) в урочищі Холодний Яр зі столицею в селі Мельники[14].

Дмитро Байда-Вишневецький, який походив з царської родини на Волині, вважається легендарним засновником Запорізької Січі. Був главою Черкас та Канева, старостою великого князя литовського на півдні України, воював з татарами. На початку 1550-х рр. Вишневецький побудував замок на дніпровському острові Мала Хортиця, щоб захиститися від татарських набігів. На цій підставі деякі історики вважають його засновником Запорізької Січі. Насправді він з'явився трохи раніше на іншому дніпровському острові - Томаківці. У 1563 р. Вишневецький був схоплений татарами, переданий туркам і страчений за наказом султана. Його діяльність співується в народній думі в образі козака Байди. Існували певні умови для прийому до козацтва: потрібно було бути вільним і самотнім, вміти розмовляти українською (козацькою), сповідувати православну віру та здобувати певну освіту. Першою умовою часто нехтували, тому що козаки приймали до своїх лав кріпаків. Що стосується останньої умови, то кандидат у козаки перше зважав до порядку, навчався військовій техніці. Такі люди називалися молодиками,

новаками, джурами. Потім козак записувався в один із 38 куренів, кількість яких була постійною. Часто йому давали прізвисько, яке свідчило про його характер, зовнішній вигляд або нагадувало про певні життєві обставини.

Склад запорізьких козаків був багатонаціональним, хоча переважали українці. Були представники близько 20-ти національностей: росіяни, білоруси, поляки, татари, угорці, євреї, іспанці, грузини, вірмени. Незважаючи на різноманітність Січі, завдяки головним принципам свого життя, вони все ще мали об'єднуючі фактори. Це свобода, рівність, суспільство, православна віра, відсутність жінок, боротьба з ворогами, звільнення рабів-християн із полону та захист пригноблених.

Ні знатність сім'ї, ні каста походження, ні вік не мали особливого значення на Січі. Перш за все цінувались особисті якості: мужність, кмітливість, винахідливість. У стосунках між козаками цінувався "стаж" перебування в Січі, а не вік – перевага була у того, хто раніше вступив до козаків. Серед козаків було широко розповсюджене "побратинство", яке допомагає, звільняє і навіть жертвує своїм життям одне для одного. Товариствовирішувало питання війни і миру, розподіляло всі землі, ліси, землі, обирало чиновників і карало винних у злочинах. Відповіді на повідомлення, надіслані у Січ різними державами, були написані від імені товариства.

Військо Запорізьке мало два відділи: військовий та територіальний. У військовій частині було 38 куренів, а на території - спочатку 5, а потім 8 паланок. Хатини мали різні назви - за іменами отаманів - своїх засновників, за назвою місця, звідки походили їх перші козаки, або держави, з якої вони походили. Серед них: Іванівський, Сергієвський, Канівський, Поповицький, Титарський, Корсунський, Уманський, Полтавський та ін 10 куренів складали 1/4 січі, що називалася Пірей, що мала власну скарбницю. Назва "курінь" походить від слова "курити" або "димити". Кожен курінь мав вигляд казарми довжиною до 30 м та шириною 3,5 м.

«Паланка» означає «мала фортеця». Це було управління і сама територія. Паланки знаходились в районі 1700 км в окружності. Старшина паланки складалася з полковника, осавула та писар. Влада полковника була значною: він замінив кошового отамана у своєму окрузі і тому мав право страчувати злочинців. Його сила поширювалася на тих, хто проходив через територію паланки.

Господарство Запоріжжя було продуктивним. Більшість козаків жили походами, але вони також займалися мисливством, рибальством, навіть землеробством, видобутком солі та селітри, виступали посередниками в торгівлі з Кримом та Туреччиною, приділяли велику увагу конярству.

Запорізька Січ мала чітку військову організацію. На чолі всього війська стояв обраний гетьман, офіційно призначений старшим. Кошовий отаман безпосередньо був керівником і обирався на один рік, але міг бути переобраний. Кошовий отаман мав військову, адміністративну, юридичну та духовну владу. Під час війни він був головнокомандуючим, вважався главою запорозького духовенства, приймав і відправляв духовенство до січових та паланканських церков. Кошовий отаман також схвалював обраних до ради офіцерів, надавав законну владу розподілу землі, ділив військову здобич, доходи та гроші, вітав нових людей у Січі та встановлював дипломатичні відносини з сусідніми державами. Його влада обмежувалася звітами, часом та порадами. Якби козаки були незадоволені діяльністю кошового отамана, вони могли б навіть стратити його. Полки з 500 чоловік були на чолі з полковниками, а сотні - сотників. Козацький прапор був малиновий.

Вищою владою на Січі розглядалася загальна військова рада (коло), яка проводилася в певні дні, наприклад, 1 січня кожного року, для переобрання старшин, а також на прохання козацького товариства.

Постійна військова підготовка вдосконалювала військову майстерність козаків. Базою армії була піхота, посилена артилерією.

Кіннота була менш чисельною. Вони були озброєні мушкетами, пістолетами, шаблями, келепами (бойовими молотками), луками та стрілами. Козаки застосовували метод "набігів" для військових операцій, часто поєднувався з партизанськими діями невеликих дивізій, і були досить розумними. У боях козаки воліли атакувати з флангів і тилу. Для цього вони розділили всю свою армію на чотири частини: одну залишили в таборі, другу в тил, а третю і четверту - на обох флангах. Козакам були відомі досить складні бойові прийоми: лава або розгорнутий стрій; батовий або тришеренговий стрій; трикутник; атака колонами. Для оборони козаків використовувався укріплений склад воза з гарматами по кутах та валах. Для операцій на річках і морях вони мали власний флот чайок або байдарок (довжина 20 м, ширина 4 м, 4-6 гармат, швидкість 15 км / год). У поході брали участь 50-300 таких чайок. Запорізька Січ була форпостом української землі, яка боролася проти нападів татар. З 1450 по 1556 р. Орда 86 разів падала на Україну. У відповідь козаки самі завдавали болісних ударів. У 1510 році кримський хан навіть наказав "заблокувати" Дніпро залізним ланцюгом, але це не допомогло. Походами козаків проти татар і турків керували козацькі ватажки Байда Вишневецький, Іван Підкова та Самійло Кішка. Іван Підкова був родичем молдавського господаря (князя). Його назвали так, бо він міг зігнути підкову. У 1577 році він завоював молдавський престол, але не зміг його утримати, повернувся в Україну, де був захоплений і страчений польською владою на прохання турецького султана. Один із віршів йому присвятив Т. Шевченко.

Ще одним героєм Народної Думи був запорозький гетьман Самійло Кішка. Він був керівником численних походів козаків на Крим та Туреччину в 1567-1570 рр.

Відмінною рисою Запорізької Січі було прагнення розширити свій політичний вплив на всі українські землі. Саме українське козацтво стало вирішальною силою у боротьбі за українську державність, а згодом ця державність була створена за зразком та структурою запорізьких козаків.

Цим українське козацтво відрізнялося від донських козаків, які виконували лише військово-оборонні функції. Козацький ідеал відігравав важливу роль у розвитку соціальної активності селянства. Це було чинником реалізації їхніх мрій та прагнень, які здійснились під час повстань, коли було запроваджено визвольний рух та козацький порядок. Козаки своїм існуванням дали значний поштовх для розвитку суспільної свідомості людей та забезпечили появу нових елементів ментальності, пов'язаних зі свободою та власним станом.

Через деякий час у боротьбі з царською Росією та Річчю Посполитою на території України з'явилося повстання предків минулих козаків, яке називається Гайдамацький рух. Термін "гайдамак" вперше з'являється в історичних джерелах з початку 18 століття. Це слово загалом турецьке, точніше - арабсько-османського походження та означає - гнати. Тому це слово набуло значення "розбійник". Перші письмові відомості про гайдамацький рух були зафіксовані на Волині у 1708 році, а пізніше на Поділлі, Брацлаві та в Києві. Гайдамацький рух було спільним по всій Україні, що його активні дії розпочались навесні і тривали до пізньої осені. Гайдамацькі відділи відрізнялись як кількістю, так і тривалістю свого існування. Одні діяли довго, інші - лише сезон або до кінця окремої акції. Спочатку вони були маленькими і діяли окремо. Згодом вони стали більшими та згуртованішими, особливо в Україні на Правобережжі. Ці загони майже завжди були невеликими, тож вони раптово з'являлись і раптово зникали[15].

Документи свідчать, що гайдамацький рух в Україні в найбільшій мірі зріс на правобережжі та переріс у загальнонаціональні повстання. Однак він не був ізольований, а знайшов відповідь на Лівобережній та Слобідській Україні. Особливо у другій половині XVII століття з ліквідацією полкової системи та закріпаченням козаків на Слобожанщині. Військові форпости російських військ, кількість яких особливо зросла в цей час, були сильно розгромлені гайдамаками. Російська, особливо

радянська історіографія свідомо зводила гайдамацький рух лише до Правобережжя, замовчуючи народну боротьбу проти Росії.

Запорізька Січ відіграла надзвичайно важливу роль у розвитку гайдамацького руху. Запоріжжя було сховищем, де збиралися біженці з усієї України. Тут, у Запоріжжі, були сформовані гайдамацькі дивізії, до яких належали запорізькі козаки і які вони часто очолювали. Участь запорізьких козаків у гайдамацькому русі посилила збройні сили повстанців, наповнила їхні відділи загартованими, сміливими та досвідченими солдатами, надала цьому руху більшої організованості та цілеспрямованості. Героїчна боротьба козаків у свою чергу підтримувала дух протесту народних мас проти гноблення та надихала їх на опір. Повстання Гайдамаків також активізували дії опришків у Галичині, зокрема в Тербовельському та Коломийському повітах в 1734 році, у Покуті під керівництвом Олекси Довбуша в 1743–1745 роках, в Болехові та Космачі в 1759 р. Гайдамаки діяли також у районах Османської імперії та атакувала Прибалтику, Голту.

Холодноярська Республіка (1919–1922рр.) - самопроголошене державне утворення на території Української Народної Республіки (УНР) в Чигиринському районі Київської губернії (сьогодні Чигиринський район, Черкаська область) в урочищі Холодний Яр зі столицею в селі Мельники. За радянських часів історія цього утворення та його персонажів була замовчена або спотворена, оскільки багато дослідників вважають, що це могло призвести до небажаного збурення суспільства.

У 1918-1922 рр. Мотронинський православний монастир став центром українського повстанського руху проти загарбників (німецьких окупантів та російських "білих" та "червоних" загарбників), очолюваних братами Чучупаками.

У зв'язку з революцією, на прохання настоятеля захистити монастир від розграбування, жителі села Мельники створили підрозділ самооборони Мотронинського монастиря, під керівництвом Олекси Чучупак. Відділ

складався з 22 осіб. Згодом, у 1919 році, загін перетворився на полк, і Василя Чучупаку було обрано командиром полку (до цього він був прапорщиком Російської імператорської армії, а ще раніше - сільським учителем). Його брат Петро Чучупак став начальником штабу полку. Під час окупації України денікінцями, полк брав участь у їх вигнанні з Черкас. Полк постійно поповнювався, його чисельність сягала 2000 чоловік. В результаті було створено Холодноярську республіку, територія якої включала понад 25 навколишніх сіл і налічувала близько 15 000 селянських повстанців, солдати які називали себе козаками, а їх командири - отаманами (на згадку про військову традицію козаків).

Вплив Холодного Яру не обмежувався Черкаською областю. Владу Холодноярської республіки також визнавали прибережні села (вверх по Дніпру до Черкас: Бужин, Боровиця, Рацеве, Тиньки, Лески, Сагунівка, Худяки, Топилівка та інші). Холодноярська республіка проіснувала до 1922 р., коли більшовики шахрайським шляхом підвели засідку холодноярським отаманам. Але навіть у полоні, в стінах київської в'язниці, повстанські лідери прорвали охорону, взяли зброю та спробували звільнитися. Під час нерівної боротьби всі загинули героїчною смертю[16].

Історія доби козаччини тісно переплітається з Черкаською областю. Адже перші загони козаків наприкінці 15 століття були створені в Каневі та Черкасах. У 1493 році у відповідь на вторгнення татар, черкаський губернатор князь Богдан Глінський здійснив похід на Низ, в результаті, знищив містечко Очаків. У боротьбі проти турецько-татарської агресії, Остафій Дашкевич, міський староста Канева та Черкас, який не лише захищав від нападу Черкаси, а й переміг та вигнав татар. Його наступник, князь Дмитро Вишневецький, побудував фортецю на острові Хортиця на початку 1550-х років.

У 1578-1637 роках місто Трахтемирів (нині село в Канівському районі) було центром політичного зростання. В околицях Трахтемирова знаходився монастирський госпіталь українського козацтва з XVI по

XVIIст. Наприкінці свого життя багато козаків до старості прожили в Успенському монастирі, який у 16-17 століттях став їхньою власною козацькою святинею. На території монастиря поховані козацькі гетьмани Іван Підкова, Яків Шах, Самійло Кішка.

Місто Чигирин з 1648 по 1660 рік було резиденцією Богдана Хмельницького, адміністративно-політичним центром України. У XIX столітті Черкащина була ареною визвольної боротьби українського народу, в якій активну участь брали Канів, Черкаси, Корсунь та Чигирин. Тоді Черкаською областю прокотилася хвиля народного повстання.

Травень 1593 року - повстання під проводом Кшиштофа Косінського. У березні 1630 року спалахнуло селянсько-козацьке повстання на чолі з нереєстрованим козацьким гетьманом (Тарасом Федором). Розгромивши польських дворянських військових у битві під Корсунем 1630 року, повстанці завоювали Корсунь, Канів, Переяслав та інші міста.

У 1637 році спалахнуло повстання, яке очолив Павлюк (Павло Міхнович Бут). Повстанці рушили по Дніпру до Канева, але біля с. Кумейки наздогнала польська кіннота. Повстанці зазнали поразки в боях під Кумейками та Боровицею. У 1638 році розпочалося нове повстання під керівництвом Якова Остряніна та Дмитра Гуни. Повстанці захопили Бужин, Чигирин та інші міста. У наступному бою їм довелося відійти до Жовнина. Повстанці відступили до гирла річки Сула, побудували укріплений табір і два місяці героїчно захищалися від ворога. Лише голод змусив їх зупинити боротьбу.

У 1648 році розпочалася визвольна війна українського народу на чолі з Богданом Хмельницьким. У травні того ж року селянське козацьке військо повністю розгромило 20-тисячне польське поле під Корсунем. Блискучі перемоги в Жовтих Водах та Корсуні означали загальне повстання в Україні. Перемоги козацьких військових у боях під Монастирищем та Охматовим зупинили просування польської армії.

У 1702-1704 роках Черкаську область зазнало селянсько-козацьке повстання під проводом С. Палія. Одним з його керівників став корсунський полковник Захар Іскра[17].

У XVIII столітті гайдамацький рух розгортається в Україні на правому березі. Черкаська область стала центром народного повстання під проводом запорізького козака Максима Залізняка та сотника Уманського полку придворних козаків Івана Гонти. Цій події Тарас Шевченко присвятив вірш «Гайдамаки»

Життя та діяльність героїв національно-визвольної боротьби українського народу, таких як Богдан Хмельницький, Іван Богун, Максим Кривоніс, Станіслав Морозенко, Філон Джалалій, Петро Дорошенко та інші, пов'язані з Черкаською областю. Черкаська область - батьківщина Максима Залізняка, Івана Гонти та Семена Неживого.

Ще за гетьмана М. Дорошенка (1625-1628) було сформовано шість полків реєстрового козацького війська. Чотири з них з'явилися в Черкаській області: Канів, Корсунь, Чигирин та Черкаси. Невдовзі після славної перемоги в Корсуні Богдан Хмельницький реорганізував її. Їх очолювали полковники серед найвідоміших союзників гетьмана. В 1648 році був створений як адміністративно-територіальна та військова одиниця Корсунський полк. Він складався з 19 сотень і за реєстром 1650 року налічувалося 3470 реєстрових козаків. Козаки Корсунського полку брали участь у Визвольній війні 1648-1654 років, зокрема у битвах під Зборовом (1649 р.), Берестечком (1651 р.), Батогом (1652 р.), Жванцем (1653 р.), в народному повстанні на правобережній Україні під проводом С. Палія.

Доба козаччини залишила велику спадщину у вигляді суспільно-історичних, біосоціальних та подієвих ресурсів для їх дослідження та використання у віртуальному туризмі.

2.2. Архітектурно – історичні пам'ятки доби козаччини

В роботі було досліджено, відповідно за вище наведеної класифікації, 90 суспільно-історичних туристичних ресурсів.

Серед досліджених туристичних об'єктів доби козаччини 61 – архітектурно – історичні туристські ресурси [дод. В]

До популярних історично-туристських об'єктів належать: Пам'ятник Б. Хмельницькому (у Черкасах); 1000-літній дуб М. Залізняка; Собор Св. Георгія (Успіння Богородиці); Свято-Троїцький Мотронинський монастир; Іллінська церква; Замок Б. Хмельницького – П. Дорошенка; Трахтемірівський Успенський монастир та ін. Ці ресурси мають значну популярність та велике значення для України.

Пам'ятник українському гетьману Богданові Хмельницькому в Черкасах відкрито 30 жовтня 1995 року до 400-річчя від дня його народження. Розташований на розі бульвару Шевченка і вулиці Богдана Хмельницького, поруч з будівлею Палацу культури «Дружба Народів», композиційно завершивши площу Богдана Хмельницького. Автори пам'ятника — скульптори А. С. Шаталов, А. С. Фуженко, архітектори Т. Г. Довженко, В. І. Дмитренко. Скульптуру Хмельницького виготовлено в київських майстернях Художнього фонду України. Черкаський пам'ятник Богдану Хмельницькому являє собою бронзову скульптуру заввишки 5 м, встановлену на постаменті із стилізовано оброблених гранітних блоків з написом «Гетьман України Зіновій Богдан Хмельницький. 1595 — 1657».

Дуб Максима Залізняка — 1 100-літній дуб, що росте на південному схилі Кириківського яру на території урочища Холодного Яру за селищем Будюю Чигиринського району Черкаської області. Дуб є патріархом українських лісів і одним із природних чудес України. Ширина обхвату його стовбура становить 9 метрів, висота — 24 метри. Стовбур шість раз вражали громовиці. Під його шатром відпочивали Богдан Хмельницький, Северин Наливайко, Павло Павлюк, Максим Залізник, Андрій Журба, Семен Неживий, Тарас Шевченко та інші. У 1972 році дуб отримав статус

державної пам'ятки природи місцевого значення (ботанічний релікт). Це найбільше дерево в Україні та одне з десяти найбільших дерев у Європі. У 2010 році Дуб Залізняка став призером Всеукраїнського конкурсу «Національне дерево України», посівши 3 місце в номінації «Меморіальне дерево України». Свідоцтво видано Чигиринській районній раді. Зараз Дубом Максима Залізняка опікується Національний історико-культурний заповідник «Чигирин». У 1997–1998 роках дуб почав засихати. Аби його врятувати, в свердловини глибиною 70 метрів навколо стовбура закачали спецдобрива. Для підживлення під корінь закопали кілька здохлих корів.

Собор Св. Георгія (Успіння Богородиці) собор у Каневі — собор у місті Канів, збудований 1144 року князем Всеволодом Ольговичем, тип малого шестистовпного хрестовокупольного одноверхого храму, близького архітектурою до київських церков — Кирилівської і Богородиці Пирогощі. Фасади храму прикрашають ряди малих ніш, колись оздоблених фресками; фресками були прикрашені й уступчасті порталі. Собор порівняно добре зберіг усі риси старої архітектури. У 1185 р. біля стін цього храму готувалася оборона від половців після невдалого походу новгород-сіверського князя Ігоря Святославича. У 1587 р. тут був похований страчений у Львові козацький лідер Іван Підкова. Крім свого основного призначення храм служив сховищем для міщан під час нападів ворогів. У вересні 1678 року кримські татари й турки підпалили собор, в якому зачинилися канівці. Тривалий час будівля стояла зруйнованою. Перші відновлювальні роботи над собором відбувалися у 1781–1787 роках, а сучасного вигляду йому надали у 1805–1810 роках.

Іллінська церква — церква в селі Суботів Чигиринського району Черкаської області збудована у 1653 (за іншими даними — у 1656) році за наказом гетьмана Богдана Хмельницького як родова церква-усипальниця. Церква збудована в стилі раннього українського бароко, має оборонні риси (товщина стін — до 2 м, бійниці). Складена з каміння і цегли, однонавова, з гранчастою шестистінною апсидою. Накрита двосхилим дахом із

заломом. Фасади пам'ятки вирішені лаконічно: їх кути закріплені пілястрами, в стінах — невеликі вікна в глибоких амбразурах і уступчасті ніші. Місце захоронення Хмельницького в Іллінській церкві. За даними Івана Крип'якевича, церква була збудована з каменю, який брали зі зруйнованої татарської мечеті в околиці Суботова. Коли у 1657 році Хмельницький помер, його поховали у Іллінській церкві праворуч від вівтаря. Археологічні дослідження 1970-их показали, що ані труни, ані тіла Хмельницького на місці поховання вже немає, а ґрунт був неодноразово перекопаний.

Чигиринський замок — фортеця, збудована в місті Чигирин у XVI столітті. Була частиною оборонної смуги укріплень Київського староства з півдня. В часи Хмельниччини та Руїни слугувала цитаделлю гетьманської столиці — Чигирин. Стан - зруйнований (окрім бастіону Дорошенка). В 1648 році Чигиринський замок перейшов під владу Богдана Хмельницького і стає цитаделлю гетьманської столиці (резиденція гетьмана знаходилася не у замку, а в самому місті). Замок постійно модернізувався відповідно до вимог новітньої європейської фортифікації. При Петрові Дорошенку, для якого фортеця також стала головним укріпленим пунктом, вали та бастіони обкладалися камінням по староіталійській системі. Один із таких бастіонів зберігся та відреставрований у наш час (відомий як бастіон Дорошенка або тюрма Дорошенка).

В Черкаській області існує велика кількість архітектурно – історичних туристських ресурсів представлених в архітектурних монументах та скульптурних пам'ятниках. Які свідчать про видатних людей або стоять на місці козацьких битв чи інших подій.

2.3. Біосоціальні пам'ятки доби козаччини

На території Черкаської області знайдено та досліджено 11 об'єктів біосоціальних туристських ресурсів [дод. В].

Місце народження І. Гонти (с. Розсішки на Уманщині). Уманський сотник Іван Гонта увійшов в історію як чільний провідник Коліївщини великого народно-визвольного гайдамацького повстання 1768–1769 рр. на Правобережній Україні. Іван Гонта народився в с. Розсішки на Уманщині (нині Христинівський район Черкаської області) в козацькій родині. В умовах жорстокого польсько-шляхетського гноблення Іванові вдалося здобути добру, як на той час, освіту. Про його освіченість Вероніка Кребс, дочка уманського губернатора Младановича, згадувала: «Він не лише говорив, а й чудово писав по-польськи, а виховання його було таке, що й тепер (тобто на початку ХІХ ст.) його можна було вважати шляхтичем». Вона, а також інші мемуаристи згадують, що в час повстання Іван Гонта мав чотирьох дорослих дочок та одного сина. З цього виходить, що за часів Коліївщини Гонті за віком було понад сорок років.

Місце народження С. Неживого (у селі Боровиця). Неживий Семен (Мусієнко — рідне прізвище, Гончар — січове прізвисько, Неживий — гайдамацьке прізвисько) (*1744 — рік смерті невідомий) — один з керівників національно-визвольного повстання проти польського панування у Правобережній Україні в 1768 році, Коліївщини. За походженням- селянин. Народився у селі Боровиця, мешкав у Мельниках (тепер Чигиринського району Черкаської області). Навесні 1763 очолив гайдамацький загін, що діяв у районі Чигирин, Канева, Черкас, Сміли. Називав себе «запорізьким отаманом Уманського куреня». Загін Неживого діяв винятково проти поляків і євреїв, у той час, як православному населенню він шкоди не завдавав і брав від обивателів міст, де він діяв, свідоцтва на листі про те, що він не заподіяв нікому з них ніякої образи, а за їхнім бажанням звільняв їх від поляків і іудеїв, що робили їм образи. Під час переговорів з командуванням російської прикордонної частини

гусарський полковник Федір Чорба підступно схопив і заарештував його. Сталося це в Галаганівці, після чого Неживого було доставлено до Глинська (тепер — Світловодського району), а потім — до в'язниць Кременчука, Києва. Загін Семена Неживого, незважаючи на запеклий опір російським військам, був розбитий. За вироком Київської губернської канцелярії його було покарано батогами і заслано у Нерчинськ на каторжні роботи. Подальших відомостей про його долю немає.

Місце народження Івана Лютого-Лютенка (с.Товмач, Шполянський р-н.) . Лютий-Лютенко Іван Макарович (24.06.1897, Капустянське лісництво біля с. Товмач Звенигородського повіту Київської губернії (нині – Шполянський район Черкаської обл.) – 19.03.1989, США). Військовий, громадський і релігійний діяч, кооператор, підприємець, меценат; старший унтер-офіцер 8-го Московського гренадерського полку, помічник командира 12-ї роти 290-го полку російської (царської) армії (1917, м. Черкаси), командир 25-го Черкаського куреня (1918-1919, м. Сміла), старшина 3-ї Запорозької дивізії (літо 1919), повстанський отаман (псевдо Іван Гонта, 1919-1922, до 800 козаків), військові звання – сотник Армії УНР. Закінчив 6 класів гімназії в Москві з відзнакою як найкращий студент з математики, а також Омську школу прапорщиків. Учасник бойових дій на фронтах Першої світової війни. Учасник бойових дій у складі Армії УНР проти більшовиків, зокрема на станції Гребінка та Бобринець (1918).

Місце народження сім'ї Чучупаків(с. Мельники) - с. Мельники, Чигиринський повіт, Київська губернія, Російська імперія. Батьки — Оксана Сидорівна Ливицька та Степан Георгійович Чучупак (у деяких джерелах — Чучупака) мали 5 синів: Петра, Ореста, Василя, Олексу та Дем'яна. Троє з них (Василь, Петро та Олекса) стали повстанськими отаманами. Орест загинув на Першій світовій війні 1915 р. під Краковом. Дем'ян (5.10.1902–1992, Рівне) — козак полку гайдамаків Холодного Яру.

Місце народження Чорного Ворона (с.Товмач, Шполянський р-н.). Іван Якович Черноусов (в більшовицьких документах фігурує також під прізвиськом Черновус, псевдонім Чорний Ворон), (дата і місце народження невідомі — помер у листопаді-грудні 1925 року, у селі Товмач; інформація про смерть не є підтвердженою, є дані що ще у 1964 році Іван Черноусов був живим) — військовий діяч часів УНР, повстанський Отаман Звенигородщини і Холодного Яру, командир Лебединського полку Холодноярської республіки. Народився поблизу Товмача на Шполянщині. Оперував Чорний Ворон у Звенигородському, Черкаському, Чигиринському повітах Київської губернії, зокрема в Холодному Яру, лісі Чута, в Лебединському лісі, у районі сіл Товмач, Водяне, Шестаківка, Мліїв, Виноградського монастиря, містечок Городище, Білозір'я, Сміла, Златопіль, Мокра Калигірка, міст Єлисаветграда, Черкас, Чигирини, залізничних станцій Сердюківка, Знам'янка, Шестаківка та ін. [25]

Місце народження С. Кішки (Канів). Після смерті Дмитра Вишневецького запорозьким гетьманом став один із найзнаменитіших козацьких ватажків — Самійло Кішка. Народився близько 1530 року в Каневі в родині українських шляхтичів. Десь у 1550 році юнак приєднався до загонів Вишневецького, і під час численних походів набув безцінного військового досвіду. Очоливши Січ, Кішка вирішив відкрити запорожцям шлях до моря і отримав підтримку козацької громади. За переказами, саме Самійлові Кішці належить заслуга створення перших козацьких чайок — унікальних невеликих суден, пристосованих для походів річками та морем, швидкохідних і маневрених.

Місце народження та могила полковника І. Золотаренка. Іван Микіфорович Золотаренко (дата народж. невід., Корсунь — помер 17 жовтня 1655, Старий Бихів, Білорусь) — полковник корсунський (1652) і ніжинський (1652–1655), наказний гетьман Сіверський (1654–1655). Був сином корсунського міщанина. Отримав добру освіту. Його коштом у Корсуні побудували церкву Різдва Христового. Володів маєтностями у

Батурині та Глухові. Декілька разів їздив з посольствами від Богдана Хмельницького до Москви. На посаді корсунського полковника брав участь у Батізькій битві 1652 р. Під час московсько-польської війни 1654—1667 р.р. як наказний гетьман очолив 20-тисячне українське військо у поході на Білорусь для допомоги московським воєводам. Під його проводом козацькі полки здобули Чечерськ, Гомель, Ново-Бихів, Пропойськ, Бобруйськ, Річицю, Мінськ, Вільно, Глуськ, Свіслоч, Койданов та інші. Дружиною Б. Хмельницького була Ганна Золотаренко сестра І. Золотаренка. 17 жовтня 1655 р. був смертельно поранений при облозі Старого Бихова. Був похований у м. Корсуні, могила не збереглася.

Місце народження М. Залізняка (с. Івківці). Максим Ієвлевич Залізник (близько 1740 — після 1769) — керівник гайдамацького повстання (1768–1769 років), відомого під назвою Коліївщина, козацький отаман. Народився у селі Івківці близько 1740 року. Жив у найближчих селах: Мельниках, Медведівці, Олексіївці Бобринецького району Кіровоградської області, Піківці Уманського району. Після смерті батька Максим жив близько року у своєї старшої сестри, котра була заміжня за мешканцем містечка Медведівки. У віці 13-ти років, Залізник пішов на Запорозьку Січ, де був приписаний до Тимошівського куреня. З 1762 року працював на рибних промислах на Дніпрі. Наймитував в Очакові. В 1767 році став послушником Мотронинського монастиря, що на Черкащині. 8 липня 1768 року Залізник разом з 73 гайдамаками, що вважалися царськими підданими, було ув'язнено в Києво-Печерській фортеці. Наприкінці липня їх було засуджено на побиття батогами, таврування, виривання ніздрів і довічне заслання до шахт Нерчинська. 1 листопада 1768 року дорогою до Білгороду, в слободі Котельві (де на його честь встановлено пам'ятний знак) Залізник разом з близько півсотнею ув'язнених роззброїли конвой і втекли, однак невдовзі були спіймані і відправлені на каторгу, де, ймовірно, і помер видатний ватажок.

2.4. Події пам'ятки доби козаччини

Події РТР включають політичні, військові, культурні, економічні, екологічні події «за модулем» Події РТР – специфічний вид інформаційних ресурсів, які можуть віддзеркалюватися в меморіальному літописі відповідної території. [дод. В]

Місце бойових дій гайдамаків у Смілі. На Смілу напали гайдамаки, керовані М. Залізником, спалили замок Любомирських, знищили багато мирних жителів, переважну більшість яких становили поляки та євреї. В поемі «Гайдамаки» Т.Г.Шевченко так написав про ці події: «Горить Сміла, Смілянщина, кров'ю підпливає...».

Місце битви козаків під проводом Жмайла з поляками (с. Мошни). У ті часи широкою долиною протікала річка Мошна (тепер Вільшанка) – текла повз Дашталівку і повертала до церкви та Поташні, – розповідає Сергій Гречуха. – Тому битва точилася на протилежному від містечка Мошни боці річки, за Цяшковою переправою біля нинішнього села Лозівок. Під час тої битви втрати були, очевидно, з обох боків. Імовірно, що загиблих вояків із старшини та шляхти забрали обидві воюючі сторони. Мошнівці та канівці забрали теж своїх рідних. Залишилися лише безрідні козаки та прості польські жовніри, яких і поховали прямо на полі бою.

Місце переможного бою козаків з татарами (с. Охматів) - битва під Охматовим (тепер село Жашківського району Черкаської області) 19 — 22 січня (29 січня — 1 лютого) 1655 року між військами Речі Посполитої і Кримського ханства з одного боку та Військом Запорозьким і військом Московського царства з іншого. Битва на лютому морозі тривала цілу ніч. Солдати коронного війська під командуванням коронного обозного Стефана Чарнецького прорвалися до московського табору і в рукопашному бою захопили там 20 гармат і 300 бочок пороху. Московські стрільці стали кидати зброю та хоругви і здаватися, однак були відбиті козаками. За словами очевидця-шляхтича, «трупом жовнірським козаки отаборились, бо

не тільки вдень, а й уночі билися рукопаш», тобто спорудили укріплення з возів та тіл загиблих і три дні оборонялися без води та вогню. [23]

Місце проведення козацьких рад (м. Корсунь Шевченківський) - Корсунська рада — козацька рада, яка відбулася 26 жовтня (6 листопада) 1657 у місті Корсуні. Учасники ради: генеральна старшина, делегати від рядового козацтва і духівництва. На ній були присутні також послы Швеції, Речі Посполитої, Османської імперії, Кримського ханства, Семигорода, Молдови. Корсунська рада 1657 підтвердила рішення попередніх козацьких рад про обрання гетьманом України Івана Виговського. Під час ради було ратифіковано Корсунський договір — документ про українсько-шведський військово-політичний союз, за умовами якого шведський король Карл X Густав зобов'язувався домагатися визнання Річчю Посполитою незалежності України. Західноукраїнські землі та Берестейське і Полоцьке воєводства, які перебували під владою Речі Посполитої, мали увійти до складу України-Гетьманщини. На Корсунській раді ухвалено поновити союзні відносини з Кримським ханством і Османською імперією та укласти перемир'я з Річчю Посполитою. Вона остаточно вирішила питання переорієнтації зовнішньополітичного курсу української держави шляхом припинення союзницьких відносин з Московським царством і укладання воєнно-політичних угод з іншими державами. Але складна внутрішньополітична і зовнішня ситуація не дала змоги реалізувати умови Корсунської ради 1657 та зумовила підписання гетьманом Іваном Виговським Гадяцького договору 1658.

Місце бою загону І. Богуна з поляками (с. Бузівка Жашківського району) – Бузівка — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Гірському Тікичу (басейн Південного Бугу), за 18 км на південь від районного центру і залізничної станції Жашків. Через село проходить автомагістраль Київ—Одеса. Населення — 2776 чоловік. Сільраді підпорядковано с. Вільшанку. Жителі села активно допомагали війську І.

Богуна в битві з польським військом у січні 1655 року поблизу Бузівки. Після тривалої боротьби ця місцевість за Андрусівським перемир'ям 1667 року, а потім і за «Трактатом про вічний мир» 1686 року, лишилася під владою Речі Посполитої. Магнати й шляхта водночас з відновленням своєї влади захоплювали землі, перетворюючи селян на кріпаків, змушуючи їх відбувати панщину та різні повинності. Не unikли цієї долі й мешканці Бузівки. Тяжке підневільне життя штовхало селян на боротьбу. 1671 року гетьман Правобережної України П. Дорошенко, який 1669 року уклав ганебну угоду з турецьким султаном, за непокору зруйнував містечко. Жителі Бузівки та навколишніх сіл переховувалися в маньківських лісах, звідки робили напади на своїх гнобителів. Вони брали участь у повстанні 1702—1704 рр. під проводом С. Палія, у гайдамацькому русі, зокрема, в антифеодальному повстанні 1768 року на Правобережній Україні.

Місцерозташування козацьких сторожових постів (с.Острожани Жашківського р-н) Острожани – село Жашківського району. Розташоване на берегах річки Гірського Тікичу, за 26 км на південь від районного центру та залізничної станції Жашків, за 5 км від автотраси Київ-Одеса. Село виникло у другій половині 17 століття. Назва його походить від слів „Острови” і „Сторожа”. На островах були розташовані козацькі сторожові пости для охорони від нападу турецьких загарбників. Якщо вникнути уявно у корінь назви, то звучатиме так: (Острож) плюс (-ани), тобто, Острог – від давньоруського „острог” – частокіл, огорожа з дерев'яних укріплень. Тобто ті, що живуть в містечку, обгородженому частоколом. За іншою версією, отримало свою назву від того, що воно свого часу було укріплене великими загостреними кілками, тобто від слова „острий”, „гострий”, „загострений”. Звідси й назва Острожани. У цьому місці, обгородженому закопаними впритул у землю і загостреними угорі стовпами, і ховалося населення від непрошених пришельців.

РОЗДІЛ 3. ЗАЛУЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ РЕСУРСІВ ДО ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Сучасний стан використання туристичних ресурсів доби козаччини у Черкаській області

Черкаська область - один із регіонів України, який зазнав відносно незначного антропогенного впливу та зберіг свої рекреаційні можливості. Туристичний сектор в Черкаській області лише розвивається порівняно з іншими регіонами, але вже існує низка проблем, які уповільнюють цей процес в регіоні.

На Черкащині виявлено та взято на облік більше 50-ти пам'яток епохи козацтва. Серед них пам'ятки республіканського значення- садиба Богдана Хмельницького та Іллінська церква в с. Суботів Чигиринського району. Як відомо в Іллінській церкві було поховано гетьмана і його сина Тимоша.

В переліку козацьких старожитностей почесне місце займають залишки козацьких монастирів у Каневі та Трахтемирові; козацькі цвинтарі в Канівському, Корсунському, Шполянському та Черкаському районах; залишки козацьких фортець у Чигирині, Кропивній, Жовниному, Лисянці. Героїчну боротьбу козацтва проти ворогів України славлять пам'ятні знаки в с. Виграїв, де відбулася переможна Корсунська битва 1648 р., біля с. Кумейки, де в нерівному бою з польським військом полягло близько 5 тис. козаків. Про народне повстання 1768 р. нагадують пам'ятники в Холодному Яру на Чигиринщині. В містах і селах Черкащини встановлені пам'ятники Івану Підкові, Богдану Хмельницькому, Максиму Кривоносу.

Споруджені пам'ятні знаки в місцях, пов'язаних з історією козацтва: в с. Трахтемирові, колишній столиці українського реєстрового козацтва; в с. Боровиці, де в 1637 р. повсталі селяни і козаки на чолі з гетьманом Павлюком героїчно оборонялися від польських військ.

Пам'ять про українське козацтво увічнена також у назвах вулиць і площ. Так, в Черкасах є вулиця Остафія Дашкевича, Дмитра Вишневецького, Криштофа Косинського, Богдана Хмельницького, Івана Богуна.

Для оцінки залучення туристичних ресурсів доби козаччини, потрібно проаналізувати туристичні маршрути, які включають ці об'єкти.

Через Черкащину проходить національний туристичний маршрут «Золота підкова Черкащини». Він проходить через наступні destinations: Холодний Яр – Чигирин – Суботів – Мошни – Канів – Корсунь-Шевченківський – Моринці – Тальне – Легедзине – Умань. Основною перлиною цього маршруту є Холодний Яр – лісове урочище на межі Чигиринського і Кам'янського районів Черкащини. Посередині нього височіє легендарний Мотронинський монастир, початком будівництва якого є 1037 рік. В 1768 році тут відбулося освячення ножів, з якого почалося найбільше гайдамацьке повстання – Коліївщина, під проводом Максима Залізняка. На згадку тих подій в маршрут входить 1100-літній дуб Максима Залізняка, висота якого становить 30 метрів. За легендою, під ним збирались гайдамаки на чолі зі своїм отаманом. Історія повторилась 1920 року, коли повстанці піднялись на боротьбу з російськими окупантами. За монастирем, у яру, чорніють отвори печер: саме у них знайшов порятунок холодноярський отаман Чорний Ворон, який є героєм книги «Залишенець» Василя Шкляра. Село Мельники – столиця Холодного Яру. Тут, на хуторі Кресельці, у роки незалежності встановлено пам'ятник холодноярським героям, у тому числі пам'ятна стела на честь Юрія Горліса-Горського, повстанця і автора найвідомішої книги спогадів «Холодний Яр».

Місто Чигирин теж входить в маршрут. У роки Хмельницького Чигирин став столицею, з населенням 50 тис. чоловік і населення перевищувало тогочасний Київ. Це місто не можна було не включити до «Золотої підкови Черкащини». Суботів – село неподалік Чигирини. Саме

завдяки йому розгортається пізнання національно-визвольної війни Богдана Хмельницького, яка почалась після захоплення Суботова, родового хутора Богдана, польським шляхтичем Чаплинським. Тут знаходилась ще одна резиденція Хмельницького. Вона не збереглась, проте уціліла збудована Богданом у 1653 році Іллінська церква. У Суботові є три криниці, викопані за наказом гетьмана на честь козаків, загиблих у боях. Криниці у той час обслуговувала шпиталь, який там знаходився. Майже усі перелічені вище пам'ятки входять до складу Національного історико-культурного заповідника «Чигирин».

Доба козаччини використовується в автобусному / автомобільному маршруті: Канів – Прохорівка – Келеберда – Ліпляве – Пекарі – Канів.

«Трахтемирівський півострів» - автобусний/автомобільний маршрут: Канів – Бобриця – Студенець – Бучак – Канів. Державний історико-культурний заповідник «Трахтемирів». Площа заповідника - 590 гектарів. Об'єкти Трахтемирова: Козацький цвинтар; Трахтемірівський Успенський монастир.

Туристичний маршрут з м. Черкаси до м. Корсунь-Шевченківський (Черкаської області) має протяжність 70 км. Його основна тематика - Корсунська битва 1648 р., що є однією з визначних битв селянсько-козацького війська, очолюваного Б. Хмельницьким.

В національному туристичному маршруті «Гайдамацький шлях» головними об'єктами є Чигирин, Мотронинський монастир, Холодний Яр, Сміла, Лисянка. Рекомендований для подорожей з сім'єю на автомобілі.

В маршруті «Шляхами української козацької держави» основними DESTИНАЦІЯМИ є Чигирин, Суботів, Мельники, Холодний Яр, Буда.

Вище вказані туристичні маршрути можна знайти на сайтах Черкаської обласної державної адміністрації. Вони розміщені для поширення інформації про туристичний потенціал області.

Маловідомий туристичний маршрут – «Стецівка» (Етнографічний комплекс Козацький хутір у с. Стецівка на Чигиринщині). Для туриста

маршрут цікавий тим, що на околиці села облаштовано своєрідний музей під відкритим небом, подібний до Львівського скансена чи до музею народної архітектури у Пироговому під Києвом. Щоправда, значно менший, як за площею, так і за кількістю представлених об'єктів, адже це невеличке поселення, віддалене від великих сіл чи містечок, де можливо відчутти атмосферу козацького поселення у міжвоєнні періоди.

У туристичному маршруті «Розваги по-холодноярськи» об'єктами огляду є музей Б. Хмельницького, Резиденція Богдана Хмельницького - "Історія Замкової гори"; Суботівський історичний музей (Іллінська церква – усипальниця Б.Хмельницького, пам'ятка архітектури національного значення XVII ст.); Замчище – місце родового маєтку Хмельницьких; Пам'ятка ландшафту - 1100-літній дуб М. Залізняка на хуторі Буда.

Об'єктами огляду у туристичному маршруті «Чигирин + пікнік на хуторі Стецівка» є Замкова Гора, містечко XVII ст., музей Богдана Хмельницького, музей археології Середнього Подніпров'я, хутір Стецівка.

Найбільшим за кількістю залучених ресурсів доби козаччини, за кількістю DESTИНАЦІЙ та туристів, які беруть у ньому участь, є фестиваль нескореної нації «Холодний Яр». Фестиваль нескореної нації «Холодний Яр» - всеукраїнський націоналістичний, просвітницький, благодійний фестиваль, який вперше відбувся у 2015 році та став уже традиційним. Це один із небагатьох всеукраїнських фестивалів, на якому забороняється продаж та вживання алкоголю на території проведення своїх заходів. Щороку фестиваль збирає близько 8 тис. відвідувачів. Захід проводиться за постійної підтримки Черкаської ОДА та Українського культурного фонду (УКФ) та силами громадських організацій «Холодний яр — Фестиваль нескореної нації», «Національний Альянс», «Сокіл», «Самооборона Майдану Черкащини».

Не слід плутати фестиваль із вшануваннями героїв Холодноярської Республіки, що вже понад 20 років відбуваються у селах урочища Холодний Яр. Цей фестиваль проходить як данина пам'яті українцям, що

боролися проти московсько-комуністичної окупації на теренах Черкащини, зокрема, в урочищі Холодний Яр. Фестиваль має дві рівноправні за важливістю мети: просвітництво та благодійність.

Досягнення першої мети відбувається шляхом змістового наповнення головних локацій фестивалю. Програма фестивалю складається із гутірок за участі відомих політиків та громадських активістів, відомих письменників, майстер-класів, а також музичної сцени. При цьому організатори обирають для гутірок теми, пов'язані з національно-визвольними змаганнями українців різних історичних періодів, політичною та геополітичною ситуацією в країні та світі, ідеологічними дискусіями, культурними новинами та презентаціями книг. Гурти й артисти на фестивалі виконують пісні виключно українською мовою.

Досягнення другої мети реалізується збором коштів на потреби українського війська. За час проведення фестивалю зібрано кошти та реалізовано чимало благодійних проектів. Зокрема, допомога в облаштуванні реабілітаційного центру Братів Кузьмініх для українських військових — купівля тренажерів. на одному з фестів зібрали понад 60 тисяч гривень на облаштування автівки швидкої допомоги батальйону ім. Кульчицького, подарунки для дітей учасників АТО [36].

Аналіз існуючих маршрутів дозволяє зробити висновок, що найкраще залучені до туристичної діяльності ресурси, які стосуються періоду вільного козацтва (1489 – 1775 рр.) Вони знаходяться у таких населених пунктах як Чигирин, Суботів, Корсунь-Шевченківський, Трахтемирів. Дестинації періоду гайдамаччини та Холодноярської республіки не такі популярні і не представлені належним чином у маршрутах. Деякі з цих дестинацій є важкодоступними, тому саме розробка віртуальної екскурсії дозволяє відвідати ці місця та оглянути повний спектр їх особливостей.

Значна частина козацьких старожитностей потребує охоронних археологічних досліджень, проведення яких гальмується браком коштів. Водночас, мають місце випадки руйнування пам'яток внаслідок туристичної діяльності. Так, на заповідній території «Трахтемирів» різні громадські організації почали проводити масові заходи, абсолютно нехтуючи при цьому вимогами заповідного режиму. Існують випадки чорної археології, як наприклад на Семидубовій горі. Зустрічається і нерозуміння окремими керівниками того, що пам'ятки історії, якими користуються господарства та установи, є загальнонародною власністю. Скажімо, священником в с. Суботів до Іллінської церкви були зроблені добудови, які порушують її первісний вигляд. В с. Роги, Маньківського району знаходиться корчма, збудована ще в 1672 році. Керівники місцевого фермерського господарства «Прогрес» розмістили в ній склад і довели будівлю до повної руйнації.

Як свідчить практика, нерідко подібні порушення законодавства пов'язані з відсутністю належного контролю з боку органів охорони пам'яток. Існуюча на сьогодні система охорони недосконала та малоефективна. Так, працівники відділів охорони пам'яток археології та історії обласного краєзнавчого музею не мають змоги виїжджати в райони через відсутність транспорту та коштів. По суті це проблема спільна для всіх областей України. Тому на часі створення єдиного органу охорони пам'яток з відповідними повноваженнями і засобами.

З метою збереження та використання пам'яток козацької доби в справі патріотичного виховання населення та з урахуванням пропозицій громадськості, на Черкащині передбачено комплекс заходів: зокрема в Каневі, Трахтемирові, Чигирині, Суботові, Корсуні, планується зайнятися будівництвом, реконструкцією та благоустроєм об'єктів, пов'язаних з життям і діяльністю Богдана Хмельницького.

Відомий дослідник історії козацтва Дмитро Яворницький писав: «...українські козаки, які боролися з численними ворогами за православну

віру, за українську народність, за свободу совісті, за людські права, козаки, які створили безліч високохудожніх дум та високоморальних і правдивих історичних пісень, що складають вкупі з наспівом цілі балади, цілі поеми почуттів, козаки, які створили багату історичну літературу, свято оберігали всі дорогі заповіді своїх пращурів, виступали носіями високої громадянськості і вражали сучасників своєю далекоглядністю, гідні того, щоб усі їхні діяння представлені були у докладній, живій і художній історії, були показані в наочних образах та мистецьких ілюстраціях».

Туризм у Черкаській області має різноманітний ресурсний потенціал і повинен сприяти зміцненню економіки, наповненню регіонального бюджету, підвищенню добробуту громадян області, збереженню історико-культурної спадщини та збільшенню духовного потенціалу суспільства.

Черкащина – колыска українського козацтва, тому наш обов'язок зробити все від нас залежне, щоб історична спадщина служила справі розбудови Української держави, викликала трепетне почуття національної гордості, шани і любові.

3.2. Зарубіжний досвід створення віртуальних екскурсій із залученням суспільно-історичних туристичних ресурсів

У важких економічних умовах туроператори змушені шукати нові форми конкуренції. На цьому етапі інноваційні технології є найважливішим фактором розвитку туризму, оскільки зменшують собівартість продукції, збільшують прибуток, стимулюють нові потреби, створюють сприятливий імідж виробника нової продукції та ведуть до розвитку нових ринків, у тому числі зовнішніх.

Віртуальні тури, поряд з іншими технологіями, пропонують туристичному підприємству ряд переваг, які дозволяють йому виділитися серед конкурентів та створити сприятливий імідж. Сфери застосування віртуальних турів можуть бути різноманітними, але найбільше застосування сучасної візуалізації отримало у сфері туризму.

Сьогодні екскурсії та презентації окремих країн створюються на основі інтерактивних панорам. Держави, які хочуть підвищити привабливість певних районів, створюють віртуальні проекти, призначені для просування національного туристичного продукту та залучення туристів до регіону. Наприклад, колишній королівський палац, а зараз найбільш відвідуваний музей у світі Лувр створив віртуальну екскурсію Лувром, яку розробив режисер Жан-Люк Мартінес за участі держави та підтримки спонсорів. Це, мабуть, один із найдосконаліших віртуальних музеїв у світі, і в чомусь схожий на 3D-комп'ютерну гру. Віртуальна екскурсія Лувром надає повну інформацію з усіх цікавих тем. Крім того, є можливість уважно і ретельно вивчити кожне зображення. І, звичайно, проект дав імідж країни загалом і Парижа зокрема.

Міністерство туризму Італії, у свою чергу, профінансувало проект відомого фотографа Ганса фон Вайсенфлю, який зосереджувався на історичній та культурній спадщині країни. Існував широкий вибір екскурсій, але найпопулярнішим є відвідування площі Сан-Марко у Венеції. Проведена велика, скрупульозна робота з світлокорекції та редагуванню знятого матеріалу (294 людини, 65 голубів, 9 чайок).

У США створено віртуальний музей Білого дому. Творці дали користувачам можливість ознайомитись з інтер'єром будівлі - портом американських президентів, фотографіями інтер'єрів, описом усіх кімнат, 3D-зображеннями Овального кабінету.

Віртуальна екскурсія галерея Дрезден (Німеччина) вважається однією з найбільших колекцій картин у світі (Роботи Рафаеля та Тиціана, картини Рембрандта, Веласкеса, Альбрехта Дюрера та інших), але візиткою галереї є «Сікстинська мадонна» Рафаеля Санті. Завдяки віртуальному туру, учні можуть побачити таку картину, яка сподобалася найбільше, роздивитися її більше часу в будь-який момент. Пропонується дитяча вистава «Хто (що) ближче до кого, (що) далі?», потрібно визначати передній, середній, задній плани полотна. Є можливість проголосувати за

ту чи іншу картину портретного жанру та натюрморту епохи Відродження, адже такі роботи вивчаються художниками детально.

У Китаї, разом з компанією IBM та китайський уряд, створили віртуальну модель Імператорського палацу Забороненого міста в центрі Пекіна в рамках проекту "BeyondSpaceandTime". Цей проект зайняв три роки і коштував понад три мільйони доларів. Він реалізований подібно до гри SecondLife і дозволяє дослідити Імператорський палац і вибрати роль одного з дев'яти персонажів династії Цин. Серед них євнухи, солдати, чиновники, імператорські наложниці. Не дозволено бігати і швидко рухатися під час віртуальної прогулянки Забороненим містом. Це робиться для того, щоб не відволікати інших відвідувачів, з якими можна взаємодіяти у віртуальному світі, від вивчення палацу. Для того, щоб прогулятися віртуальним Забороненим містом, потрібно завантажити спеціальне програмне забезпечення зі сторінки проекту «BeyondSpaceandTime». Час завантаження файлу із широкосмуговим доступом до Інтернету становить півгодини, залежно від ресурсу. Користувачі комп'ютерів з операційними системами під управлінням Windows XP або Vista, Mac OS X та Linux можуть працювати з програмою.

За словами творців та розробників, кількість відвідувачів реальної екскурсії зросла на 15% протягом шести місяців від початку проекту.

Подібні віртуальні проекти також були створені в Японії, Гонконгу, Мексиці, Франції, Данії, Англії, Кіпрі, Індії та багатьох інших країнах. Надзвичайний інтерес до сучасного підходу до реалізації віртуального простору викликає портал, який набув популярності у всьому світі, та "GoogleArtProject", в якому в даний час розміщено понад 50 найвідоміших музеїв світу у таких містах, як Нью-Йорк, Берлін, Лондон, Прага, Амстердам та інші. Цей проект об'єднав понад тисячу творів мистецтва та зробив їх доступними у всьому світі. Віртуальні музеї Google дозволяють

досягти якісно новий рівень збереження та передачі культурної спадщини майбутнім поколінням.

Для реалізації проекту розробники представили музейні кімнати, які вже протестовані за технологією StreetView на проекті GoogleEarth, які також базуються на віртуальних панорамах. Користувач може рухатися в різних напрямках, переходити від залу до залу, підходити до кожної картини і розглядати її до найдрібніших деталей аж до найменших і невидимих ліній. Крім того, кожен музей відібрав картину, яку сфотографували з розширенням 7 тисяч мегапікселів, щоб була можливість побачити навіть найдрібніші тріщини на полотні. Система дозволяє користувачеві перемикає параметри відображення інформації (віртуальна екскурсія або галерея експонатів). Також доступна додаткова інформація: карта музею, опис залу, в якому зараз знаходиться користувач, інформація про полотно (заголовок, автор, розмір), біографія художника, відео про історію картини, цікаві історичні нотатки та інше. Можна залишати коментарі до будь-якого твору мистецтва, ділитися своїми враженнями та давати посилання своїм друзям.

Таким чином, віртуальний туризм став інноваційним рекламним засобом для національного туристичного продукту, для презентації туристичного потенціалу та ефективним засобом створення іміджу країни чи міста.

3.3. Розробка віртуальної екскурсії «Місцями козацької сили Черкаської області»

На початку створення віртуального туру продумується основна ідея. Перш за все, потрібно визначити головну мету і визначити правильні завдання. Створюючи віртуальний тур, основною метою є надати людям, які не мають можливості подорожувати, можливість відвідувати необхідні об'єкти, не виходячи з дому та без фізичних навантажень, привернути увагу до веб-сайту компанії та рекламних кампаній. Та основне завданням

полягає і реалізації соціальної функції, а також формуванні сприятливого іміджу проекту. Адже створення віртуального туру збільшить продажі та принесе додаткові доходи. Розробка віртуальної екскурсії сприятиме збуту туристичного продукту шляхом впровадження нових технологій для привернення уваги до регіонального туристичного продукту .

Наступним кроком є вибір основних пам'яток, які відображаються у віртуальному турі. Вони повинні бути впізнаваними, атрактивними (привабливими) та, перш за все, цікавими для цільової групи.

Після визначення основної теми та об'єктів екскурсії, створено план маршруту, визначено кількість його локацій.

Отже, віртуальна екскурсія «Місцями козацької сили Черкаської області» проходить на власно розробленому маршруті, охоплює велику територію і демонструє всі основні визначні пам'ятки козащини (рис. 3.1)

Віртуальна екскурсія в Черкаській області включає об'єкти, безпосередньо пов'язані з Холодноярською республікою, гайдамаччиною та Вільним козацтвом.

Екскурсія розпочинається з панорамного вигляду в місті Чигирин, адже Чигирин лежить на крутому правому березі річки Тясмин. Якщо є бажання прогулятися саме по місту, буде можливість використати технологію GoogleStretView, але екскурсія продовжується за планом. Над містом височить Замкова гора, її буде видно з панорами міста і щоб переміститися саме на неї, потрібно скористатися спеціальним переходом, під назвою «Замкова гора». У 1967 році на горі встановлено пам'ятник Богдану Хмельницькому. Річка Тясмин охоплює місто з півдня, великим півколом, це будуть дуже гарні панорамні зображення в 360 градусів. Схили гори дуже круті з півночі та заходу. Лише вузька смуга схилу пов'язує гору з містом. Це місце зробило його неприступною фортецею. Кожен об'єкт маршруту матиме спеціальну зону на екрані для детальної інформації про нього.

Рис. 3.1. Локації віртуальної екскурсії «Місцями козацької сили Черкаської області»[авторська розробка][дод. Д].

Ознайомлення козацтва розпочнеться з екскурсії Резиденцією Б. Хмельницького. Для цього теж потрібно скористатися спеціальними переходами між локаціями.

Резиденція Б. Хмельницького представляє історію українського козацтва, становлення та правління великим гетьманом Богданом Хмельницьким. Користувач переміститься в основний зал та матиме можливість пересуватися між залами з детальним ознайомленням об'єктів, адже резиденція містить величезну колекцію козацької зброї та одягу, значки та медалі 17 століття. Комплекс представлений реконструйованими будівлями, що входили до резиденції гетьмана Хмельницького. Приміщення - це укріплені будівлі гетьманського дому, управління війська Запорізького, скарбниці козацької скарбниці та курені козацької гвардії. Усі споруди оточені оборонною стіною із захисною вежею біля входу. Після подорожі резиденцією потрібно віртуально вийти з будівлі та переміститися до наступної локації «Бастіон Дорошенка».

«Бастіон Дорошенка» (тюрма Дорошенка) - фортеця (бастіон), побудована в XVII столітті як один з головних бастіонів Чигиринського замку, розташований у Чигирині на Богдановій горі. Через бійниці в будівлі видно майже все місто, яке також можна переглянути в екскурсії.

Повертаючись до початкової точки віртуальної екскурсії потрібно обрати наступну локацію – музей Б. Хмельницького. Орієнтуватися на маршруті та схемі екскурсії можна за спеціальним навігатором, так само можливо швидко переміститися на попередні або подальші локації, якщо щось пропустили. Тож рухаємося далі і заходимо до музею де потрапляємо в центральний зал. У залах музею Б. Хмельницького обговорюються теми, що розкривають військову, державну та зовнішньополітичну діяльність гетьмана та розповідають про історію гетьманської столиці - міста Чигирин. Музейна колекція налічує близько 2000 експонатів, до основної частини цих експонатів можливо наблизитися щоб роздивитися та дізнатися детальну інформацію про них. Значну частину колекції музею

складають твори українського образотворчого мистецтва. Гордістю музею є серія картин «Гетьмани України» Данила Нарбута.

Після музею переміщуємося, за маршрутом віртуальної екскурсії, в село Суботів. Спочатку це був хутір, який належав батькові майбутнього гетьмана - М. Хмельницькому. У 1648 р. Суботів став заміським осередком правителя козацької держави, де Б. Хмельницький підписав понад 300 універсалів. Тут знаходився палацовий комплекс гетьмана, церква св. Михайла та Іллі. Сьогодні всі історичні будівлі та пам'ятники так званого замчища об'єднані в Суботівський краєзнавчий музей, ознайомлення з ними відбуватиметься схожим способом, як і попередні локації. Церква св. Іллі - могила родини Хмельницьких, яка була побудована між 1653 і 1656 роками у стилі раннього бароко. У 1954 році в церкві встановлено надгробний камінь на честь гетьмана. Суботівський палац гетьмана Хмельницького XVII століття знаходився біля церкви Святого Іллі та був зроблений з цегли. Під час розкопок у 1990-х роках були виявлені фундаменти та частина вежі. У 2006-2007 роках над залишками палацу був побудований музейний павільйон. Тут, також, розташовуються «Три криниці» - три колодязі в долині річки Суби, які знаходяться близько один до одного.

Переміщуємося далі, неподалік міста Чигирин (як реально так і віртуально) знаходиться село Стецівка. Це наша наступна точка на маршруті. На високому пагорбі встановлено музей вітряків, на якому виставлено три зразки вітряків (на жаль, вони не працюють). Потрапити туди досить складно, але за допомогою віртуальної реальності це зробити можливо. Головною локацією села Стецівка є філія національного історико-культурного заповідника «Чигирин» - музей просто неба «Козацький хутір». Він розташований у долині між зеленими пагорбами та блакитними озерами, можна не лише уявити, а й побачити як це виглядає. Мальовничий краєвид схожий на Прикарпаття. Будинки, господарські будівлі та млини розкидані по зеленій галявині. Посередині є одна,

переселена із села Драбівці, дерев'яна Миколаївська церква 19 ст. У музеї просто неба пасеться справжня отара овець та табун коней.

Наступний пункт - село Івківці. Це батьківщина козацького ватажка Максима Залізняка (на його честь встановлено пам'ятник). Локацій небагато, але кожна з них заслуговує на свій огляд: Зерноленд та гора Семидубова.

«Zernoland» - це своєрідний музей хліба під відкритим небом. Окрім інструментів та обладнання для посіву, збирання врожаю, обробки та випікання, турботливі руки створили ціле місто дерев'яних настільних ігор часів гайдамаччини. На жаль, взяти участь та пограти в настільні ігри, у віртуальній екскурсії неможливо, але кожна гра не схожа на іншу, можна довго триматися кожної з них. Окрім ігор - гірка, гойдалка, скирти сіна та затишний стіл на пагорбі де, завдяки якійсій зйомки в 360 градусів, можливо помилуватися Черкаськими горами, якими вони є. Перед входом в «Zernoland» є робочий млин, радість кожного можливого донкіхота. Не макет, не муляж, а міні-музей в якому є можливість проведення віртуальної екскурсії, в яких показується "як це працює" у всіх живих деталях. І все ж, прямо навпроти «Zernoland» - таємне черкаське місце, чарівна гора Семидубова. За легендою, тут похований Богдан Хмельницький після перепоховання з Іллінської церкви. Звичайно, з допомогою віртуалізації можна оглянути саму гору з підніжжя, але й панорамні знімки з вершини дозволять переміститися туди. Лише уявіть прогулятися тут з екрану монітора, це так само захопливо, як в реальній подорожі.

Коротким переходом потрапляємо на гору Семидубова, вона має форму ідеальної могили – насправді це курган і горою, в прямому розумінні цього слова, назвати не можна. Кожне покоління місцевих шукачів скарбів не втрачали можливість щось знайти на його крутих схилах. Старожили пам'ятають, що останки великих мерців завжди охороняють дуби: і тут, кілька десятиліть тому, виросло 7 товстих дубів,

звідси і назва. На західному схилі Семидубової, а також на її вершині видно сліди серйозних розкопок - кажуть, це сталося в першій чверті 20 століття. Один із жителів села розповів, що "якийсь професор найняв місцевих жителів за золоті рублі", щоб копати гору. Вони викопали "хід", але того ранку місце розкопок впало, і влада заборонила подальші роботи. Люди, які працювали на "професора", незабаром швидко помирали. Хто саме викопав гору і коли залишається загадкою. Але версія поховання тут останків великого Богдана є цілком виправданою історично, якщо прийняти гіпотезу про вкраденого гетьмана. Брати-козаки, безумовно, перепоховали б його у Чорному лісі, але без прив'язки до місцевості це було б неможливо - честь була надто великою. І єдиною прив'язкою в цих краях вважалася Семидубова - "курган небувалої сили", як називали місцеві жителі.

Рухаємось далі, село Медведівка воно було засноване як фортеця на правому березі річки Тясмін на початку 17 століття. У 1768 році Максим Залізняк зібрав військо в Холодному Яру для боротьби з поляками і був обраний полковником. У центрі села встановлено бронзовий пам'ятник М. Залізняка. З 1918 року до 20-х років велася жорстока боротьба холодноярців проти вторгнення всіх ворогів, під гаслами Самостійної України. У квітні 1919 року на зборах козаків у навколишніх селах було утворено військову раду, яку очолив головний отаман Василь Чучупака зі штабом у Медведівці.

Відвідуємо Медведівський краєзнавчий музей за такою ж схемою, як музей Б. Хмельницького. Медведівський краєзнавчий музей є частиною філії "Холодний Яр" Чигиринського національного історико-культурного заповідника. У 1992 році музей увійшов до філії «Холодного Яру» та переїхав в окрему кімнату в центрі села. У 1997 році музей відкрив зали з тимчасовими виставками про археологію краю, історію Коліївщини, розвиток ремесла краю, історію Холодноярських змагань 1918-1922 років, виставки «Холодноярська організація 1917-1923 рр.», «Партизани

Холодноярського краю». На виставці представлено близько 1000 статей. Швидко переміщуючись до Холодного Яру, можна віртуально зупинитися в Отаманському парку- майже 400 гектарів лісу між Медведівкою та Головківкою.

Попереду родзинка цього маршруту – Урочище Холодний Яр та село Мельники - батьківщина родини Чучупаків. Уздовж Холодного Яру, по обидва сторони річки Сріблянка - одне з наймальовничіших місць для панорамної зйомки Чигиринщини - село Мельники. Відоме з 1629 року, за легендою, жителі села були мірошниками, тут на річці вони збудували водяні млини, за що село прозвали Мельниками. Саме звідси полум'я народного повстання «Коліївщина» загорілося у 1768 році. Довгий час у селі проживав один із керівників національно-визвольного повстання гайдамак Семен Неживий. У 1918 році Мельники стали центром повстанського руху в центральній Україні проти ворогів незалежної України. Мельники - батьківщина головного отамана Холодноярської республіки Василя Чучупака (1894-1920), а також його братів Олексія, Петра, Дем'яна та його кузена Семена. Василь Чучупака загинув у бою на околиці села (хутір Кисельці), де встановлено пам'ятник героям-холодноярцям. Похований на сільському кладовищі 29 серпня (за старим стилем) 1920 року. У центрі села є пам'ятник Холодноярським героям. Під час Другої світової війни мельниківці мужньо боролись проти окупантів. Ті, хто віддав своє життя під час визволення села, сплять вічним сном у братській могилі.

Екологічна стежка "Холодноярський ліс" - джерело "Дзюркало" - Гайдамацький став (біля Мотроницького монастиря). Монастир був заснований поблизу села Мельники в 1037 році. Збереглися старі вали та печери. Роками, великий дзвін Мотронинського монастиря спонукав гайдамаків боротися проти гнобителів. Максим Залізняк був відомим послухником монастиря. До монастиря завітали П. Сагайдачний, Б. Хмельницький, Т. Шевченко та інші. У 1845 році Тарас Шевченко відвідав

Мотронинський монастир і залишив акварельне зображення монастиря, яке звичайно ж буде показано в додатковій інформації під час віртуальної екскурсії.

Пам'ятний знак «Склик». Під час Холодноярівської січі на місцевому дубі висіла величезна каструля, звук ударів збирав місцевих гайдамаків на раду. Про цей час нагадує кам'яний пам'ятник, встановлений на пні того самого дуба.

Село Мельники переходить в Урочище "Холодний Яр", де є село Буда, і знаходиться найдавніше дерево в країні - дуб Максима Залізняка та музейно-етнографічний комплекс "Дикий хутір". Музей пов'язаний готельно-ресторанним комплексом і віртуальна екскурсія дозволяє оглянути представлені експонати щодо обробітку землі. Це невелике село в Чигиринському районі відоме через тисячолітній дуб-велетень Максима Залізняка, одного з найстаріших у Європі. За легендою, під ним збиралися гайдамаки. Вони склали присягу, не шкодуючи життя, боротися проти польського свавілля, релігійного гноблення, віри та правди та захищати свою Україну. Під цим дубом Тарас Шевченко чув болісні та горді історії про легендарних гайдамаків. Пізніше з'явилася поема "Гайдамаки" та вірш "Холодний Яр". Висота дуба Залізняка становить близько 30 метрів, а його стовбур настільки широкий, що для охоплення його потрібно сім людей, можливо прогулятися навколо нього, віртуально. Вважається, що він наділений чудодійною силою - кожен, хто залишиться відпочивати в його тіні, отримає нову життєву енергію для досягнення бажаного. У 20-х роках, поблизу хутора Буда, холодноярці будували землянки для козаків та коней. Взимку 1921 року, окупанти також побудували укриття, між озером і Скарбовим яром, але холодноярці знищили їх разом з чекістами. Але не лише славними подіями село увійшло в історію Холодного Яру. 18 червня 1943 року тут сталася трагедія... Німці спалили село дотла, а жителів села розстріляли за підтримку партизан. Братська могила та

меморіал пам'яті жертв згадують сумнозвісну подію. Саме в Холодному Яру та в селі Буда закінчиться віртуальна екскурсія.

Під час збирання матеріалів та фотозйомки для віртуальної екскурсії вибирається найкраща позиція, локація панорамами. Всі об'єкти, які входять до віртуальної екскурсії повинні бути максимально якісно відзняті, як з близьких ракурсів так і для загального огляду.

Програма маршруту інтерактивна, а сам маршрут чітко визначений. Користувачі не можуть відхилитися від курсу, крім того, сприйняття екскурсантами буде дещо обмеженим. Якщо турист сприймає інформацію, під час реальної поїздки, за допомогою всіх органів чуття: бачення, слуху, дотику, нюху, а також органів смаку, обсяг інформації у віртуальному турі дещо обмежений.

З усіх вищесказаних об'єктів можна зробити висновок, що віртуальна екскурсія повинна бути побудована таким чином, щоб вона найбільш повно і глибоко відображала сутність об'єкта, відтворюючи реальність та атмосферу, що оточує об'єкт.

ВИСНОВКИ

Пандемія коронавірусу та її наслідки глибоко змінили процес глобалізації, який зайняв би роки, можливо, й десятиліття. За спостереженнями експертів, людство майже повністю перенесло своє життя в Інтернет і багато туристичних компаній, а також індивідуальні користувачі почали активно співпрацювати з його допомогою на міжнародній арені.

Віртуальна екскурсія - це сучасний та інноваційний засіб поширення, популяризації та збільшення попиту для того чи іншого туристичного ресурсу, а також комплексний маркетинговий спосіб, спрямований на просування туристичних ресурсів для перспектив розвитку туризму.

Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси - об'єкти та явища антропогенного (соціально-економічного, суспільно-історичного) походження, що можуть бути залучені в сферу рекреації та туризму, а саме до віртуального туризму.

До складу суспільно – історичних РТР входять архітектурно-історичні, біосоціальні, подієві РТР, які є складовою континуального ресурсно-рекреаційного поля Черкаської області.

Суспільно – історичні туристичні ресурси є основою для організації спеціальних турів, присвячених ознайомленню із окремими сторонами матеріальної культури територіальних громад і цивілізаційних масивів.

Доба козаччини в Україні та Черкаській області залишила велику спадщину у вигляді суспільно-історичних, біосоціальних та подієвих ресурсів для їх дослідження та використання у віртуальному туризмі.

На території Черкащини виділено і досліджено 61 – архітектурно-історичних, 11 біосоціальних, 19 подієвих туристичних ресурсів доби козаччини. Найбільш визначними серед них є: Пам'ятник Б. Хмельницькому (у Черкасах); 1100-літній дуб М. Залізняка; Собор Св. Георгія (Успіння Богородиці); Свято-Троїцький Мотронинський монастир;

Іллінська церква; Замок Б. Хмельницького – П. Дорошенка; Трахтемірівський Успенський монастир, місце народження М. Залізняка (с. Івківці); Місцерозташування козацьких сторожових постів (с.Осторожани Жашківського р-н) та ін. Ці ресурси мають значну популярність та велике значення для області.

Через територію Черкаської області проходить 2 національних та 7 регіональних маршрутів. Серед досліджених туристичних ресурсів доби козаччини Черкаської області 49 з 90 об'єктів внесені до туристичних маршрутів та беруть участь у розвитку туризму Черкаської області.

Основні існуючі туристичні маршрути не повністю розкривають основної тематики козацтва. Ряд важливих пам'яток доби козаччини залишилися поза їх увагою. Всі маршрути розраховані на автомобільні або автобусні екскурсії. Велика кількість туристичних ресурсів складнодоступні для цього виду транспорту. Однак, там багато мальовничих урочищ, ландшафтів, річкових долин, які варті бути побаченими. Саме це спонукало до розробки нового, інноваційного продукту як віртуальна екскурсія «Місцями козацької сили Черкаської області». Завдяки безпосередності, гнучкості та інтерактивності маркетингові можливості віртуального туризму значно вищі, а ніж інших видів реклами.

Держави, які хочуть підвищити привабливість певних районів, створюють віртуальні проекти, призначені для просування національного туристичного продукту та залучення туристів до регіону, оскільки це зменшує собівартість продукції, збільшує прибуток, стимулює нові потреби, створює сприятливий імідж виробника нової продукції та сприяє розвитку нових ринків, у тому числі зовнішніх.

Віртуальна екскурсія «Місцями козацької сили Черкаської області» пролягає за власно розробленим маршрутом, охоплює значну територію та включає 43 локації, безпосередньо пов'язані з Холодноярською республікою, гайдамаччиною та вільним козацтвом. Найбільш

атраактивними серед них є: Замова гора, музей Б. Хмельницького, резиденція Б. Хмельницького, козацький хутір, Zernoland, Семидубова гора, Мотроницький монастир, пам'ятний знак «Склик», 1100 літній дуб М. Залізняка, Дикий хутір.

Під час збирання матеріалів та фотозйомки для віртуальної екскурсії обирались найкращі позиції і локації з панорамами. Всі об'єкти, які входять до віртуальної екскурсії максимально якісно відзняті, як з близьких ракурсів так і для загального огляду.

Програма маршруту інтерактивна, а сам маршрут чітко визначений. Користувачі не можуть відхилитися від курсу, але вона побудована таким чином, щоб найбільш повно і глибоко відображати сутність об'єкта, відтворюючи реальність та атмосферу, що оточує об'єкт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аерофотопанорама - [Електронний ресурс] -Режим доступу до сайту:<http://www.airpano.ru> – [Посилання дійсне на 18.04.2021]
2. Балабанов И.Т. Электронная коммерция/ И.Т. Балабанов. – Санкт-Петербург, 2008. – 324 с. -рос.
3. Национальный проект «Stockholm360» - [Електронний ресурс]- Режим доступу до сайту:<http://stockholm360.net> – [Посилання дійсне на 18.04.2021]
4. ПІКНІК НА ХУТОРІ БІЛЯ СТЕЦІВКИ. Офіційний сайт - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://www.k2k.org.ua/index.php/uk/ck-menu/subotivpic> [Посилання дійсне на 18.04.2021]
5. GoogleArtProject -[Електронний ресурс]-Режим доступу до сайту:<http://www.googleartproject.com> – [Посилання дійсне на 18.04.2021]
6. HansvonWeissenfluStudio -[Електронний ресурс]- Режим доступу до сайту:<http://www.hvweb.net> – [Посилання дійсне на 18.04.2021]
7. Технологія створення віртуальних екскурсій -[Електронний ресурс]-Режим доступу до сайту:<https://montazhtv.ru/uk/s-chegonachat-virtualnoe-puteshestvie-programmy-dlya-sozdaniya-virtualnyh/>– [Посилання дійсне на 18.04.2021]
8. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : навч. посіб. / І. В. Смаль; Ніжин. держ. ун-т ім. М.Гоголя. - Ніжин, 2010. - 336 с.
9. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: Навч. пос. – К.:Альтепрес, 2009. – 400с.
- 10.Новый уровень: агент умер, да здравствует агент! или Как интернет влияет на агентский бизнес. Перший український онлайн-журнал для професіоналів турбізнесу. –К., 2014. – Режим доступу до сайту: <http://turprofi.com.ua/analitika-2/eksperty/112-novyj-uroven-agent-umer-da-zdravstvuet-agent-ili-kak-internet-vliyaet-na-agentskij-biznes>– [Посилання дійсне на

- 18.04.2021]
11. Записки маркетолога, 2014. –Режим доступу до сайту: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/je/atl/index.php– [Посилання дійсне на 18.04.2021]
 12. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст.: Навч. посіб. - К, 1996.
 13. Історія України - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <<http://history.vn.ua/book/history5/12.html>>– [Посилання дійсне на 18.04.2021]
 14. Нариси про козацькі часи в Україні: у 2 ч./ Юрій Чиженюк. – Вид. 3-тє, випр. І допов. – Запоріжжя: ЛПКС, 2015. – ISBN 978966-191-174-0.
 15. Наталія Яковенко. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст. -[Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: http://history.franko.lviv.ua/yak_r6-1.htm [Посилання дійсне на 18.04.2021]
 16. Морозов А. Г. Холодноярська республіка (1921) // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 410. — 784 с. : іл. — ISBN 978-966-00-1359-9.
 17. Корсуньщина козацької доби: проблеми дослідження та збереження Історичних пам'яток: Зб. Матеріалів наук.-практ. конф., присвяч. 500 річчю укр. козацтва. 19 червня 1992 р. /Управління культури Черкаської обл. держ. адміністрації та ін.; Ред.кол.Т.Л.Бондаренко, П.Я. Степенькіна. – К., 1993. – 109с.
 18. Черкаси. Сайт міста, історичні пам'ятки - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://cherkasy.osp-ua.info/ch-7_fl-histor_pamyatky.html>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
 19. Черкаси. Сайт міста, 1000 літній дуб Залізняка - [Електронний

- ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://snap.com.ua/uk/travel/dub-zaliznyaka>>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
- 20.Офіційний сайт Стецівка - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://ua.interestingukraine.kiev.ua/cherkaska-oblast/chyhyrskyj-rajon/stetsivka/>[Посилання дійсне на 18.04.2021]
- 21.Успенський собор, Канів. Офіційний сайт - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: http://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68619_uspenskiy-sobor-kanev.htm>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
- 22.Ильинская церковь в селе Субботове Чигиринского уезда - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Sci/Heritage/Pavlucki/Subotiv.html>>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
- 23.Журавльов Д. В. Хто є хто в українській історії. — Харків: Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2011. — 414 с. — ISBN 978-966-14-1182-0.
- 24.Гуржій О. І. Неживий С. // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2010. — Т. 7 : Мл — О. — 356 с. — ISBN 978-966-00-1061-1.
- 25.Наш Товмач:минуле й сучасне одного села на Черкащині-Київ: Арт Економі, 2015. – 317с – ISBN 978-966- 2576-93-1
- 26.Голобуцький П. Кішка Самійло // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2007. — Т. 4 : Ка — Ком. — 341 с. — ISBN 978-966-00-0692-8.
- 27.Смолій В. Залізник Максим Ієвлевич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ;

- Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — 239с. — ISBN 966-00-0610-1.
28. Історія міст і сіл Української РСР. — Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР.
29. В. М. Горобець. Корсунська рада 1657 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2009. — Т. 5 : Кон — Кю. — С. 191. — ISBN 978-966-00-0855-4.
30. Осторожани. Історія міст і сіл Української РСР. — К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР.
31. Золота підкова Черкащини: туристичний маршрут очима IGotoWorld.com - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://ua.igotoworld.com/ua/article/489_zolotaja-podkova-cherkashiny.htm>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
32. Канівщина козацька - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <http://www.kanivsky-rayon.gov.ua/rr_page.php?p=892>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
33. Туристичний маршрут: Козацькими шляхами - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <<http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=59742&pg=1>>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
34. На Черкащині розроблено 22 туристичні маршрути- [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту: <<http://www.siogodennya.org.ua/?p=8931>>/ [Посилання дійсне на 18.04.2021]
35. Лютий-Лютенко І. Вогонь з Холодного Яру (спогади). Детройт, 1986. – 310 с.
36. Другий фронт: 10 цікавих фактів про Фестиваль нескореної нації Холодний Яр - [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту:

<https://web.archive.org/web/20160828090042/http://infomist.ck.ua/onhrid/drugyj-front-10-tsikavyh-faktiv-pro-festyval-neskorenoyi-natsiyi-holodnyj-yar/> [Посилання дійсне на 18.04.2021]

- 37.Цехмістрова Г.С. //Основи наукових досліджень/Навчальний посібник / Київ: Видавничий Дім «Слово», 2003.- 240 с.

ДОДАТКИ

Додаток А
Приклади сферичної панорами 360Х360

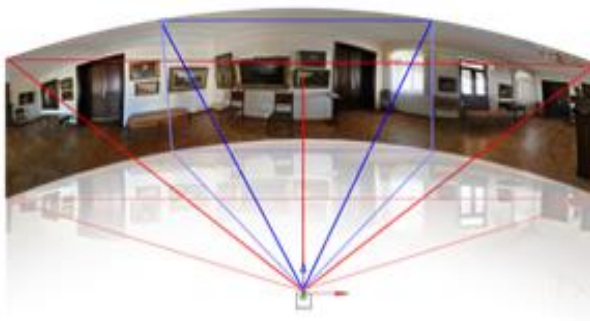
Приклад циліндричної панорами 360X180

Приклад навігатору до віртуальної екскурсії

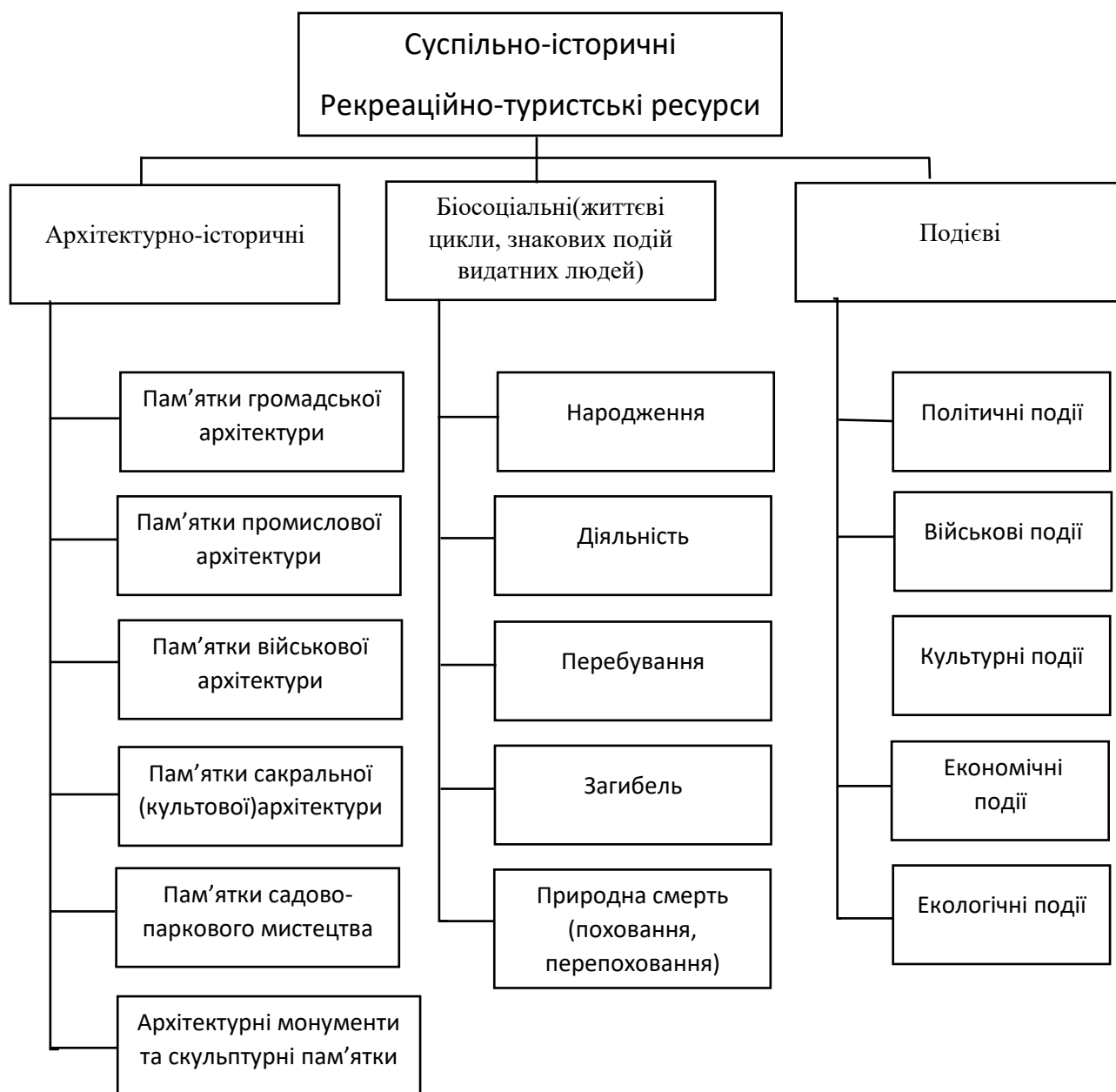

Схема зйомки панорами

Додаток Б

Класифікація суспільно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів.

Джерело: [9]

Додаток В

Туристичні ресурси доби козаччини Черкаської області

№	Назва пам'ятки	Дата	Розташування Адреса	Примітки	Стан збереженості	Внесеність до туристичних маршрутів, об'єктів
Архітектурно – історичні туристські ресурси						
1	Пам'ятник Б. Хмельницькому	30 жовтня 1995 р.	м. Черкаси, облцентр, пл. Б. Хмельницького.	Автори: Сульптори: А. Шаталов, А. Фуженко, архітектори: Т. Довженко, В. Дмитренко. Відкрито на честь 400-річчя з дня його народження.	Пам'ятник	Так
2	Пам'ятник гетьману Івану Підкові	1986 р.	м. Черкаси, облцентр. Сквер Б. Хмельницького	Відкрито на честь 700-річчя міста.	Пам'ятник	Так

			на Замковій горі.			
3	Пам'ятник-бюст гетьману Богдану Хмельницькому		м. Черкаси, облцентр. Перед входом в Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького		Пам'ятник	Так
4	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	1954	м. Черкаси, облцентр. На території КП «Черкаський водоканал»	До 1993 року перебував у Першотравневому парку	Пам'ятник	Ні
5	Пам'ятний знак «Козацької слави»	1997	м. Черкаси, облцентр. кут бул. Шевченка та вул. Героїв	Закладний камінь на місці, де буде встановлено пам'ятник Козацької слави	Пам'ятник	Так

			Сталінграду			
6	Пам'ятник варенику	2006	м. Черкаси, облцентр. вул. Фрунзе, біля готелю «Росава»	Єдиний в Україні пам'ятник варенику (Демонтований)	Пам'ятник	Ні
7	1100-літній дуб М. Залізняка		с. Буда, Чигиринський р- н.	Під його шатром відпочивали Богдан Хмельницький, Северин Наливайко, Павло Павлюк, Максим Залізник, Андрій Журба, Семен Неживий, Тарас Шевченко та інші.	Дуб та Меморіальна дошка (1954 р.)	Так
8	Козацька фортеця	XVII ст.	с. Жовніне, Чорнобаївський р-н	Фортеця оберігала Лівобережжя з південного сходу від набігів кримських та ногайських орд.	Рештки	Ні
9	Пам'ятний знак Українському	1991 р.	м. Корсунь- Шевченківський		Пам'ятник	Так

	козацтву		(Корсунь), райцентр			
10	Погруддя Богдана Хмельницького	1967 р.	м. Корсунь-Шевченківський (Корсунь), райцентр		Пам'ятник	Так
11	Собор Св. Георгія (Успіння Богородиці)	1147 р.	м. Канів райцентр	XVI – XVII ст. – шпиталь українських козаків, їх притулок на схилі років. <i>(Пам'ятка національного значення)</i>	Собор	Так
12	Свято-Троїцький Мотронинський монастир	1037 р.	с. Мельники, Чигиринський р-н. Холодний яр.	Підтримував тісні зв'язки із Запорізькою Січчю і козаками. Про те свідчать неодноразові, в тому числі і земельні, вклади у монастир козаків, які приходили із Запорізької Січі вклонитися	Монастир	Так

				<p>святиням, а також універсали гетьманів П.Сагайдачного, П.Дорошенка, І.Скоропадського. Гайдамащина — також тісно пов'язана з Мотронинським монастирем. У 1918 — 1922 роках православний Мотронинський монастир став осередком українського повстанського руху проти загарбників (німецьких окупантів та російських «білих» і «червоних» інтервентів), який очолювали брати Чучупаки.</p>	
--	--	--	--	--	--

13	Гайдамацьке озеро та джерело		Урочище Холодний Яр (неподалік Мотронинського монастиря)	Став де гайдамаки освятили мечі.	Озеро	Так
14	Місце підземних ходів і печер	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р-н.	Користувалися гайдамаки під час повстання Коліївщини 1768 р.	Пам'ятник (1968 р.)	Так
15	Гайдамацький яр (Холодний Яр)	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р-н.	Місце, де гайдамаки в період повстання Коліївщини 1768 р. перед першим виступом відправили молебень.	Яр. Пам'ятник (1968р.)	Так
16	Пам'ятник Івану Гонті	2009 р.	м. Христинівка, райцентр.	Пам'ятник ватажку гайдамаків в епоху Коліївщини	Пам'ятник	Ні
17	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	1995 р.	с. Суботів, Чигиринський	Монументальна скульптура (1954 р.) в 1995 р., з нагоди	Пам'ятник	Так

			район, Богданова гора.	400-річчавід народження Хмельницького змінена на погруддя Скульптор- Е. Кунцевич, С. Кілессо		
18	Іллінська церква	1653 р.	с. Суботів, Чигиринський район	Збудована на замовлення Б. Хмельницького як родинний храм-усипальниця. <i>(Пам'ятка національного значення)</i>	Церква	Так
19	Залишки підземних ходів , що вели від садиби Б. Хмельницького до Іллінської церкви	XVII ст.	с. Суботів, Чигиринський район		Залишки підземних ходів	Так
20	Три криниці	1648 р	с. Суботів, Чигиринський р-	За легендою, криниці викопані за наказом Б.	Пам'ятник «Три криниці»	Так

			н.	Хмельницького.		
21	Автентичні залишки кам'яниці Хмельницьких		с. Суботів, Чигиринський р-н.		Залишки	Так
22	Пам'ятник Максимові Залізнякаві	1993 р.	с. Івківці, Чигиринський р-н.	Пам'ятник ватажку гайдамаків в епоху Коліївщини Скульптор: І. М. Гончар	Пам'ятник	Ні
23	Місце бою козаків під проводом П. Бута (Павлюка) з польською армією Потоцького	1637 р.	с. Кумейки, Черкаський р-н, біля села.		Пам'ятний знак на місці битви	Так
24	Могила І. Підкови	1578 р.	м. Канів райцентр	Козацький кошовий отаман, молдовський господар (1577—1578).	Пам'ятник	Так
25	Могила Я. Шаха	1574 р.	м. Канів райцентр	Гетьман запорізького війська, Яків Шах, доживав	Місце поруч з Канівським	Так

				тут свій вік.	монастирем на чернечій горі	
26	Місце оборони повсталих козаків на чолі з Павлюком від польських військ	1637 р.	с. Боровиця, Чигиринський р- н.		Пам'ятний знак	Ні
27	Пам'ятне місце бою перемоги війська Б. Хмельницького над польською шляхтою	26 травня 1648 р.	с. Виграїв, Корсунь- Шевченківський р-н.	Козаки в союзі з татарами розгромили 20-тисячне польське військо.	Пам'ятник (1954 р.)	Ні
28	Могила гетьмана Т. Трясила	XVII ст.	м. Корсунь- Шевченківський (Корсунь), райцентр	Кошовий отаман Війська Запорозького нереєстрового (1629)	Місце на Богуславському цвинтарі в Корсуні	Ні
29	Місце звідки вперше виступили повсталі гайдамаки під час Коліївщини	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р- н.		Пам'ятник (1968 р.)	Так

30	Місце де повсталі гайдамаки виготовляли зброю та порох.	1768 р	с. Мельники, Чигиринський р-н. Поташний яр.		Поташний яр. Пам'ятник (1968 р.)	Так
31	Місце де знаходився центр гайдамацького руху	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р-н. Холодний яр.		Холодний яр. Пам'ятник (1968 р.)	Так
32	Місце, де відбувалися збори гайдамаків, що обрали керівником М. Залізняка	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р-н. Холодний яр.	Традиційне місце збору гайдамаків і козаків. На великому дубі висів казан, дзвін якого було чути на кілька кілометрів.	Пам'ятник (1968 р.) Склик	Так
33	Місце, де розташовувалася база повсталих гайдамаків.	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р-н. Холодний яр.		Пам'ятник (1968 р.)	Так
34	Місце, де перед походами повсталі	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р-		Пам'ятник (1968 р.)	Так

	збиралися на ради.		н. Холодний яр.			
35	Могила І. Шелеста	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р- н. Холодний яр.	Один з керівників повстання Коліївщини 1768 р.	Пам'ятник (1968 р.)	Ні
36	Могили учасників повстання Коліївщини	1768 р.	с. Мельники, Чигиринський р- н. Холодний яр.		Пам'ятник (1968 р.)	Так
37	Пам'ятник Захисникам Чигирини	1912 р.	м.Чигирин, райцентр, Богданова гора	Данину пам'яті козацьким старшинам Юрію Богуну та Іллі Сутизе, які взяли болісну смерть під час облоги міста в 1596 році. Ще в пам'ять сотень козаків, які полягли в бою, при захисті Чигирини від турецьких загарбників і польських магнатів в 1678 році.	Пам'ятник	Так

38	Місце бою повстанців С. Наливайка з польською армією С. Жолкевського	1596 р.	м. Умань, райцентр, урочище Гострий Камінь		Урочище Гострий Камінь	Ні
39	Пам'ятна табличка на честь 240-річчя Коліївщини	2008 р.	м. Умань, райцентр, водяний млин	Встановлений на місці, звідки Гайдамаки почали наступ на Уманську фортеця	Пам'ятна табличка	Ні
40	Замок Б. Хмельницького – П. Дорошенка.	XVI - XVII ст.	м. Чигирин, райцентр, Богданова гора.	<i>(Пам'ятка національного значення.)</i>	Бастіон	Так
41	Пам'ятник героям битв з польсько – шляхетськими і турецькими завойовниками в 1596 і 1677 рр.	XIX ст.	м. Чигирин, райцентр, Богданова гора.		Пам'ятник	Так
42	Місце бою козацького загону І.	1664 р.	м. Сміла, райцентр		Урочище Капустяна Балка	Ні

	Сірка з татарами.					
43	Козацький цвинтар	XVI - XVII ст.	с. Трахтемирів, Канівський р-н., між селами Бучак і Трахтемирів.	(Пам'ятка національного значення. Державний історико-культурний заповідник «Трахтемирів».)	Цвинтар	Так
44	Трахтемирівський Успенський монастир		В с. Монастирок, поблизу сучасного села Трахтемирів Канівського р-н.	Монастир – шпиталь українського козацького війська.м В ньому Юрій Хмельницький прийняв монаший чин.	Місце	Так
45	Пам'ятник Б. Хмельницькому	1967 р. рек. 1974 р.	м. Чигирин, райцентр, Богданова гора.	Скульптор – О. Олійник, М. Воронський. Архітектор – В. Гнезділов.	Високий пам'ятник.	Так
46	Укріплений козацький зимівник	Перша пол. XVI ст.	м. Чигирин, райцентр.		Залишки та відновлені об'єкти	Так
47	Козацький хутір у		за 6 км на	Козацький хутір – це саме	Козацький хутір	Так

	Стецівках.		південь від Чигирин (Чигиринський р- н Черкаської обл)	хутір, тобто невеличке поселення, віддалене від великих сіл чи містечок. Тут можна відчути атмосферу козацького поселення		
48	Історико- архітектурний комплекс "Резиденція Богдана Хмельницького"	2006 - 2009 рр.	м. Чигирин, райцентр,	На тому місці, де в сер. XVII ст. розташовувалася гетьманська столиця, збудовані копії споруд укріпленої резиденції Хмельницького. Комплекс складається з оборонних стін, в'їзної брами з вежею, гетьманського будинку, військової канцелярії, скарбниці (казни), куреня козацької охорони і господарських будівель	Історико- архітектурний комплекс "Резиденція Богдана Хмельницького"	Так

49	Автентичні залишки церкви Св. Петра і Павла та відновлена Петропавлівська церква	XVII ст.	м. Чигирин, райцентр, Замкова гора	Церква Петра і Павла мала важливе стратегічне значення, оскільки входила до оборонних споруд Чигирин	Відновлена Петропавлівська церква поруч з залишками.	Так
	Пам'ятник на честь 360-ти річчя Козацької держави	2009 р.	м. Чигирин, райцентр, біля резиденції Хмельницького Б.		Пам'ятник	Так
50	Абданк	1954 р.	м. Чигирин, райцентр, перед музеєм Б. Хмельницького		Абданк	Так
51	с. Лебедин	1455-1470 рр.	с. Лебедин, Шполянського р-ну,	Село, назва якого походить від козака Лебеда, який поселився в цих краях.	Село	Ні
52	Свято-Георгіївський	1667 р.	с. Лебедин,	Мав тісні зв'язки з	Капличка	Ні

	монастир.		Шполянського р-ну, центр села.	козацтвом. Петро Дорошенко брав монастир під свій захист (свідчить про це грамота надана П. Дорошенком). Зв'язок з І. Мазепою. Гайдамаки освячували свою зброю. Козаки доживали тут свій вік. Завдяки розповіді від живих свідків Коліївщини у Лебедині та монастирі, Тарас Шевченко написав поему «Гайдамаки».		
53	300-річна Липа		с. Лебедин, Шполянського р-ну, центр села, неподалік від каплички	Липа – свідок гайдамацького руху.	Липа (дерево)	Ні

			Георгіївського монастиря.			
54	Місце де розташовувалася пасіка Б. Хмельницько	XVII ст.	с. Лебедин, Шполянського р-ну, урочище «Пасіки»		Урочище «Пасіки»	Ні
55	Пам'ятник на честь гетьмана Б. Хмельницького на місці родинного маєтку його батька Михайла у Монастирку в Лисянці	2010	сmt. Лисянка, райцентр	В житті родини Хмельницьких спочатку місцем проживання була Лисянка, а потім Чигирин і Суботів. Є можливість, що Лисянка як одне з ймовірних місць народження Богдана Хмельницького.	Пам'ятник (2010 р.)	Так
56	Залишки Полонської фортеці		сmt. Лисянка, райцентр, центр містечка. «Лиса гора»	Укріплене місто-фортеця від поляків.	Залишки	Так

57	Пам'ятник батькові Гетьмана Богдана Хмельницького	2016 р.	сmt. Лисянка, райцентр, центр містечка.		Пам'ятник	Так
58	Могила Василя Чучупака на цвинтарі у Мельниках	18 березня 1920	с. Мельники, Чигиринський р- н.	Військовий і громадський діяч часів УНР, головний отаман Холодноярської Республіки.	Місце поховання та пам'ятник.	Так
59	Місце козацького спостережного пункту	XVI – XVII ст.	м. Корсунь- Шевченківський (Корсунь), райцентр		Місце (насип скіфського походження)	Так
60	Місце табору війська Б. Хмельницького	1648 р.	м. Корсунь- Шевченківський (Корсунь), райцентр, урочище Маслів Став		Урочище	Ні
Біосоціальні (життєві цикли, знакові події видатних людей)						

61	Поховання козаків		с. Яснозір'я (Білозір'я), Черкаський р-н.		Місце	Ні
62	Місце поховання козаків		с. Лебедин, Шполянського р-ну, центр села, неподалік від каплички Георгіївського монастиря.	Поховання козаків які доживали свій вік у Георгіївському монастирі.	Місце	Ні
63	Місце народження І. Гонти	Друга пол. XVIII ст.	с. Россішки, Христинівський р-н.	Керівник українського гайдамацького руху, один з очільників Коліївщини	Місце	Ні
64	Місце народження С. Неживого		с. Боровиця, Чигиринський р-н.	Один з керівників національно-визвольного повстання проти польського панування у Правобережній	Місце	Ні

				Україні в 1768 році, Коліївщини.		
65	Місце народження козацького ватажка М. Кривоноса		сmt. Вільшанка, Городищенський р-н.	Лисянський полковник, один з керівників козацько-селянських повстань в Україні під час Хмельниччини.	Місце	Ні
66	Місце народження козацького ватажка С. Кішки		м. Канів райцентр	Козацький отаман, старший війська Запорозького	Місце	Ні
67	Могила полковника І. Золотаренка	XVII ст.	м. Корсунь-Шевченківський (Корсунь), райцентр	Полковник корсунський (1652) і ніжинський (1652–1655), наказний гетьман Сіверський (1654–1655).	Місце (могила не збереглася)	Ні
68	Поховання козаків	XVII ст.	м. Корсунь-Шевченківський (Корсунь), райцентр		Місце	Ні

69	Місце народження М. Залізняка		с. Івківці, Чигиринський р-н.	Керівник гайдамацького повстання (1768–1769 років), відомого під назвою Коліївщина, козацький отаман.	Місце	Ні
70	Місце народження Івана Лютого - Лютенка	24 червня 1897	Звенигородський р-н. в Капустянському лісництві. Поблизу села Товмач (звідки його мати та дружина)	Звенигородський отаман Холодного Яру	Місце	Ні
71	Місце народження отамана Чорний ворон (Івана Якович Черноусов)		с. Товмач, Шполянського р-н.	Отаман Холодного Яру Оперував Чорний Ворон у Звенигородському, Черкаському, Чигиринському повітах,	Місце	Ні

				зокрема в Холодному Яру, лісі Чута, в Лебединських і Шполянських лісах, у районі сіл Товмач, Водяне, Шестаківка, Мліїв, містечок Білозір'я, Мокра Калигірка і Златопіль, станції Сердюківка, Виноградського монастиря, міст Городища, Сміли, Черкас, Чигирина, Єлисаветграда, Знам'янки та ін.		
72	Місце народження сім'ї Чучупаків		с. Мельники, Чигиринський р-н.	Батьки — Оксана Сидорівна Лівицька та Степан Георгійович Чучупак (у деяких джерелах — Чучупака) мали 5 синів:	Місце	Так

				Петра, Ореста, Василя, Олексу та Дем'яна. Троє з них (Василь, Петро та Олекса) стали повстанськими отаманами. Орест загинув на Першій світовій війні 1915 р. під Краковом. Дем'ян (5.10.1902–1992, Рівне) — козак полку гайдамаків Холодного Яру.		
Події						
73	Місце козацьких рад зокрема для виборів гетьманів.		м. Чигирин, райцентр.		Місце	Так
74	Місце бою козаків з П. Бутом (Павлюком) з польською шляхтою	1637 р.	с. Яснозір'я (Білозір'я), Черкаський р-н.		Місце	Ні

	.					
75	Територія бази повстанців Т. Федоровича 1630 р., І. Сулими 1635р., П.Бута та Острянина 1637-1638рр., військ Б. Хмельницького 1648 р.	XVII ст	м. Черкаси, облцентр		Місце	Ні
76	Місце битви загону під керівництвом К. Косинського з польським військом.	1593 р	м. Черкаси, облцентр.		Місце битви	Ні
	Місце битви гайдамаків під керівництвом Медведя з поляками	1736 р	с. Боровиця, Чигиринський р-н.	Один з керівників повстання Коліївщина 1768 р.	Місце битви	Ні
77	Місце бойових дій	1760,	м. Сміла,		Місце	Ні

	гайдамаків	1768 рр.	райцентр			
78	Місце битви козаків під керівництвом І. Сірка з польським військом С. Чернецького	1664 р.	с. Бужин, Чигиринський р-н.		Місце	Ні
79	Місце бою загону І. Богуна з поляками	1655 р.	с. Бузівка, Жашківський р-н.		Місце	Ні
80	Місце переможної битви козацького загону на чолі з І. Богуном з польським військом С. Чернецького	1653 р.	сmt. Монастирище, райцентр		Місце	Ні
81	Місце битви козаків під проводом Жмайла	1625 р.	с. Мошни, Черкаський р-н.		Місце	Так

	з поляками					
82	Місце табору П. Бута (Павлюка) перед битвою під Кумайками		с. Мошни, Черкаський р-н.			Ні
83	Місцерозташування козацьких сторожових постів	Друга пол. XVII ст.	с. Осторожани, Жашківський р-н.		Місце	Ні
84	Місце переможного бою козаків з татарами	1655 р.	с. Охматів, Жашківський р-н.		Місце	Ні
85	Місце битви гайдамаків на чолі з Паралюшем з поляками	1768 р.	сmt. Монастирище, райцентр		Місце	Ні
86	Місце бою загону гайдамаків з	1737 р.	с. Медведівка, Чигиринський р-		Місце	Ні

	поляками		н.			
87	Місце переможного бою козацького загону на чолі І. Сіркою з татарськими союзниками С. Чернецького	1664 р.	м. Городище, райцентр.		Місце	Ні
88	Місце бою козацьких військ із польською армією Потоцького	1638 р.	с. Жовнине, Чорнобаївський р-н		Місце	Ні
89	Місце проведення козацьких рад		м. Канів райцентр		Місце	Так
90	Місце проведення козацьких рад	1632, 1657 рр.	м. Корсунь-Шевченківський (Корсунь), райцентр		Місце	Так

Джерело: [авторська розробка]

Додаток Д
Локації віртуальної екскурсії «Місцями козацької сили Черкаської області»

№	Назва локації	Розташування
1	Замкова Гора.	м. Чигирин
2	Бастіон Дорошенка	м. Чигирин
3	Музей Богдана Хмельницького	м. Чигирин
4	Резиденція Богдана Хмельницького	м. Чигирин
5	Церква Петра і Павла.	м. Чигирин
6	Панорамні краєвиди р. Тясмин	м. Чигирин
7	Музей млинарства.	с. Стецівка
8	Козацький хутір.	с. Стецівка
9	Три криниці	с. Суботів
10	Іллінська церква	с. Суботів
11	Садиба Богдана Хмельницького	с. Суботів
12	Пам'ятник М. Залізнякаві.	с. Івківці
13	Діючий вітряк.	с. Івківці
14	«Одинцівський млин»	с. Івківці
15	Сад пам'яті М. Залізняка.	с. Івківці
16	Поховання батьків Залізняка.	с. Івківці
17	Семидубова гора.	с. Івківці
18	Садиба мірошника	с. Івківці
19	Пам'ятник М. Залізнякаві.	с. Медведівка
20	Криниця Максима Залізняка.	с. Медведівка
21	Церква Успіння Пресвятої Богородиці.	с. Медведівка
22	Польський костел XVIII ст.	с. Медведівка
23	Отаманський парк.	с. Медведівка
24	Джерело «Дзюркало».	с. Мельники

25	Купольний будинок «Храм сонця».	с. Мельники
26	Спомник Героям Холодного Яру.	с. Мельники
27	Пам'ятні знаки на місці останнього бою Василя Чучупаки.	с. Мельники
28	Пам'ятник Тарасу Шевченка.	с. Мельники
29	Гайдамацький став (Біля Мотроницького монастиря)	с. Мельники
30	Мотриницький монастир.	с. Мельники
31	Джерело «Онуфрієве»	с. Мельники
32	Скіфські вали.	с. Мельники
33	Пам'ятний знак «Склик».	с. Мельники
34	Каскад ставків.	с. Мельники
35	Холодний Яр	с. Мельники
36	Хутір Буда	Холодний Яр
37	1100р. Дуб Максима Залізняка.	Хутір Буда
38	Музей при музейно-етнографічному центрі «Дикий хутір».	Хутір Буда
39	Дерев'яна церква імені Петра Калнишевського.	Хутір Буда
40	Пам'ятний знак Героям Небесної Сотні.	Хутір Буда
41	Екологічне поселення.	Хутір Буда
42	Сад пам'яті жителів хутора Буда.	Хутір Буда
43	Сувенірні лавки.	Хутір Буда

Джерело: [авторська розробка]